

บทที่ 3

การขอสัมปทานขุดคอคอดกระของอังกฤษและฝรั่งเศส
ระหว่าง ค.ศ.1881-1883 (พ.ศ.2424-2426)
ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว

ท่าทีโดยทั่วไปของมหาอำนาจก่อนการขอสัมปทานขุดคลอง

ท่าทีของอังกฤษและฝรั่งเศส

ในระยะแรกที่อังกฤษได้ครอบครองเมืองท่าสำคัญในคาบสมุทรมลายู คือ ปีนัง มะละกา และสิงคโปร์ ซึ่งรวมเรียกว่า เสครท เซตเคิลเมนต์ (Straits Settlements) อังกฤษคงดำเนินนโยบายไม่แทรกแซง (Non-Intervention) เหตุการณ์ภายในของรัฐมลายูคงมุ่งผลประโยชน์ด้านการค้าเพียงด้านเดียว ยกเว้นเฉพาะเรื่องที่เกี่ยวข้องกับความปลอดภัยในกรณีที่มีลัทธิบงกชกบฏอาณานิคมหรือการปราบโจรผู้ร้ายในท้องถิ่นที่อังกฤษมีส่วนได้ส่วนเสียทางด้านการค้าเท่านั้น แต่อย่างไรก็ตาม อังกฤษได้ละทิ้งนโยบายนี้ใน ค.ศ.1874 (พ.ศ.2417) ทั้งนี้ด้วยเหตุสำคัญ 3 ประการ คือ

1. เพื่อป้องกันการแทรกแซงของมหาอำนาจชาติอื่น อันเป็นภัยต่อความมั่นคงของอาณานิคมในอินเดียน และเส้นทางทะเลไปยังประเทศจีน ตลอดจนฐานทัพในเส้นทางการเหล่านั้น "เราเป็นชาติที่มีอำนาจสูงสุดในคาบสมุทรมลายูขึ้นไปจนจรจรูเมืองขึ้นของสยามเมื่อมาคำนึงถึงบริเวณอินเดียน และที่ตั้งของเราทันทีทางตะวันออก ข้าพเจ้า (คิมเบอร์ลี รัฐมนตรีว่าการกระทรวงอาณานิคมของอังกฤษ) เกรงว่าจะเป็นเรื่องร้ายที่เดียว หากมหาอำนาจยุโรปชาติอื่นมาตั้งหลักแหล่งบนคาบสมุทรมลายู"¹

¹Eunice Thio, "The Brithish Forward Movement,

2. เพื่อสกัดกั้นอันตรายจากการคุกคามของฝรั่งเศสในอินโดจีน ซึ่งอังกฤษแน่ใจว่า หากประเทศไทยต้องตกเป็นของฝรั่งเศสเมื่อใด อังกฤษก็จะต้องเผชิญกับความพยายามของฝรั่งเศสที่จะขยายอำนาจเข้าไปในคาบสมุทรมลายูเมื่อนั้น

3. เพื่อคุ้มครองและรักษามลประโยชน์ทางเศรษฐกิจและการลงทุนของพ่อค้าอังกฤษในคาบสมุทรมลายู โดยเฉพาะการทำเหมืองแร่และยางพารา เพราะพวกนี้ได้แสดงท่าทีให้เห็นว่า หากรัฐบาลอังกฤษไม่สามารถให้ความคุ้มครองแก่ผลประโยชน์ของตนได้ ก็จะขอความช่วยเหลือจากมหาอำนาจชาติอื่น เช่น เยอรมนี เป็นต้น¹

เมื่ออังกฤษละทิ้งนโยบายไม่แทรกแซง ปรากฏว่าภายในปลาย ค.ศ. 1874 (พ.ศ. 2417) รัฐเปรัก เซลังงอร์ และเนกรี ซัมบิลัน ต่างตกอยู่ใต้อารักขาของอังกฤษ² อย่างไรก็ตามตั้งแต่ ค.ศ. 1875-1880 (พ.ศ. 2418-2423) นโยบายแทรกแซงของอังกฤษก็ต้องหยุดชงักอยู่พักหนึ่ง ทั้งนี้เพราะ ลอร์ด คาร์นาวาร์น (Lord Carnarvon) รัฐมนตรีว่าการกระทรวงอาณานิคมอังกฤษไม่สนับสนุนการ

1880-1889" (In papers on Malay History, Singapore: University of Malaya, 1962) pp. 121-22.

¹ สายจิต เหมินทร์, "การเสียดินแดนไทยให้แก่อังกฤษในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว", (วิทยานิพนธ์ปริญญาโท สาขาประวัติศาสตร์ คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2507), (อัสสาเนา), หน้า 188-190.

² ตามสนธิสัญญาซึ่งมีลักษณะคล้ายคลึงกัน รัฐทั้งสามยอมรับการอารักขาของอังกฤษและจะไม่เกี่ยวข้องกับมหาอำนาจต่างชาติ นอกจากติดต่อผ่านทางอังกฤษ อังกฤษให้ความอารักขามีให้ถูกรุกรานจากมหาอำนาจต่างชาติและให้ข้าราชการอังกฤษตำแหน่งเรสซิเดนต์ (Resident) มาประจำอยู่ในแต่ละรัฐ มีหน้าที่ให้คำแนะนำซึ่งจะต้องได้รับการปฏิบัติตามในทุกเรื่อง เว้นเสียแต่เรื่องที่เกี่ยวข้องกับศาสนา และขนบธรรมเนียมประเพณีของชาวมลายู

แต่อิทธิพลเข้าไปในรัฐมลายู¹ แต่ภายหลังที่ เซอร์ เฟรเดอริก เวลด์ (Sir Frederick Weld) เข้าดำรงตำแหน่งเจ้าเมืองสิงคโปร์ ใน ค.ศ.1880 (พ.ศ.2423) ซึ่งเป็นระยะที่คิมเบอร์ลี กลับเข้ามาดำรงตำแหน่งในกระทรวงอาณานิคม อังกฤษจึงเริ่มนโยบายแทรกแซงอีกครั้งหนึ่ง ทั้งนี้เพราะต้องการที่จะส่งเสริมการค้าและกลั้วการ เข้าเกี่ยวข้องจากต่างประเทศรวมทั้งกระตือรือร้นที่จะไม่ให้อังกฤษเสียเปรียบฝรั่งเศสในอินโดจีน² ดังนั้นตั้งแต่ ค.ศ.1880 (พ.ศ.2423) เป็นต้นไป อังกฤษจึงดำเนินนโยบายแทรกแซงรัฐมลายูอย่างจริงจังและขยายวงกรอบออกไปอย่างกว้างขวาง

การที่อังกฤษและฝรั่งเศสเป็นคู่แข่งสำคัญในการแสวงหาอาณานิคมตามส่วนต่าง ๆ ของโลก ดังนั้นจึงปรากฏว่าเมื่ออังกฤษมีอาณานิคมไว้ ณ ที่ใด ฝรั่งเศสก็จะพยายามเข้าไปมีอาณานิคมไว้ ณ ที่นั้นบ้าง อาทิเช่น ในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้เมื่ออังกฤษมีอาณานิคมในคาบสมุทรมลายู และในพม่า ฝรั่งเศสจึงต้องการ เมืองท่าในแถบนี้บ้างเพื่อไม่ให้หน้าหน้าอังกฤษ ในที่สุดจึงจับตาไปที่ญวนซึ่งเป็นประเทศที่มีปัญหาอยู่กับฝรั่งเศส กล่าวคือ พวกบาทหลวงฝรั่งเศสที่เข้าไปเผยแพร่ศาสนาในญวนตั้งแต่สมัยพระเจ้ามินห์ฆาง (ค.ศ. 1820-1840 หรือ พ.ศ.2363-2383) แต่ถูกกีดกัน ถูกจับและถูกประหารชีวิตไปหลายคน แม้ว่าพวกบาทหลวงจะทำการร้องเรียนให้รัฐบาลฝรั่งเศสเข้าจัดการ แต่หาได้รับความสนใจจากรัฐบาลไม่ จนกระทั่งใน ค.ศ.1845 (พ.ศ.2388) เมื่อบาทหลวงฝรั่งเศสชื่อ เลอแฟวร์ (Monseigneur Lefevre) ถูกจับและถูกตัดสินประหารชีวิต รัฐบาลฝรั่งเศสเห็นเป็นโอกาสเหมาะที่จะมีโอกาสเป็นเจ้าของเมืองท่าในภูมิภาคนี้บ้าง จึงคัดสนใจใช้กำลังเข้าจัดการกับญวนทันที ผลก็คือฝรั่งเศสมีชัยชนะเหนือญวนและได้มีการลงนามในสัญญาสันติภาพที่เมืองไซ่ง่อนใน ค.ศ.

¹Thio, op cit., p. 22.

²สายจิต เหมินทร์, เรื่องเดิม, หน้า 198.

1862 (พ.ศ. 2405) ซึ่งตามสัญญาฉบับนี้ผู้นายอมยกเมืองเบียนหัว (Bienhoa) เกียดินห์ (Gia-Dinh) คินห์-หวง (Dinh-Thouang) รวมทั้งเกาะคอนคอร์ (Poulo Condore) ใ้กับฝรั่งเศส¹

นอกจากนั้นแล้วฝรั่งเศสก็ยังต้องการ เขมร เพราะเล็งเห็นความสำคัญของ เขมรที่ว่า ประการแรก เขมรเป็นดินแดนที่มีแม่น้ำโขงไหลผ่าน ซึ่งฝรั่งเศสหวังว่าแม่น้ำสายนี้จะนำคนไปสู่แคว้นยูนาน ซึ่งคาดกันว่าเป็นตลาดการค้าที่สำคัญ² ประการที่สอง เขมรเป็นแหล่งอาหารที่สำคัญ เพราะนอกจากจะเป็นแหล่งทำการประมงที่ขึ้นตาแล้ว เขมรยังอุดมไปด้วยสัตว์เลื้อยคลานนานาชนิด ซึ่งเหมาะที่จะเป็นแหล่งเสบียงให้กับทหารฝรั่งเศสในยูนานได้ ประการสุดท้าย เขมรจะช่วยให้ยูนานใต้ของฝรั่งเศสมีฐานะมั่นคงและสมบูรณ์ยิ่งขึ้น กล่าวโดยสรุปก็คือ การที่เขมรมีความสำคัญทั้งทางด้านการเมือง การทหาร และเศรษฐกิจต่อยูนานใต้ของฝรั่งเศส ก็กับการที่ฝรั่งเศสมีแผนที่จะใช้แม่น้ำโขงไปสู่แคว้นยูนานทางภาคใต้ของจีน รวมทั้งนโยบายของฝรั่งเศสที่ว่า การยึดเขมรเป็นรัฐในอารักขาของฝรั่งเศสนั้น ไม่เพียงแต่จะเป็นการสกัดกั้นไทยเป็นบันไดเผ่าอาณานิคมของคนมาอย่างเขมร³ ด้วยเหตุนี้จึงกล่าวได้ว่าฝรั่งเศสจึงจำเป็นต้องยึดเขมรไปจากไทย

ในข้ออ้างของฝรั่งเศสเพื่อจะยึดเขมรไปจากไทยนี้ ฝรั่งเศสอ้างว่าเขมรเคยเป็นเมืองขึ้นของยูนานมาก่อนเมื่อฝรั่งเศสยึดยูนานใต้แล้วจึงมีอำนาจที่จะสืบสิทธิยูนานเกี่ยวกับ

¹ พ.อ.นิจ ทองโสภิต สงครามเวียดนามและไทยจะเป็นเวียดนามแห่งที่ 2 หรือไม่ (พระนคร : โรงพิมพ์จักร์สันนิทวงศ์, 2516), หน้า 108-138.

² ยูนาน เป็นแคว้นหนึ่งทางตอนใต้ของประเทศไทย เป็นดินแดนที่อังกฤษและฝรั่งเศสเข้าใจว่าเป็นศูนย์กลางการค้าที่สำคัญอันอุดมไปด้วยทรัพยากรธรรมชาติและมีประชาชนอยู่หนาแน่น ซึ่งถ้าใครได้ครอบครองศูนย์กลางการค้านี้แล้วก็จะนำความเจริญทางเศรษฐกิจมาสู่ประเทศของตน ด้วยเหตุนี้ทั้งสองชาติจึงกระหายที่จะได้เป็นเจ้าของตลาดการค้าดังกล่าวนี้

³ เพ็ญศรี คุ้ม, "ความเกี่ยวของระหว่างประเทศไทยและฝรั่งเศส เรื่องปัญหาเขมร (ค.ศ. 1856-1876)", อักษรศาสตร์, เล่ม 4 (3 ม.ค. 2510), หน้า 103

เขมร แต่รัฐบาลไทยปฏิเสธโดยอ้างว่าฝรั่งเศสยังยึดฉนวนไคโมไค้ทั้งหมดจึงไม่มีสิทธิ
 สืบสิทธิฉนวน แม้ว่าข้ออ้างของไทยจะเป็นจริงแต่ฝรั่งเศสหายอมยุดิที่จะเรียกร่องเขมร
 ไปจากไทยไม่ ดังนั้นจึงปรากฏว่าด้วยการดำเนินนโยบายที่แยบยลของรัฐมนตรีว่าการ
 กระทรวงอาณานิคมฝรั่งเศส เป็นต้นว่า ให้ดำเนินนโยบายเป็นมิตรกับไทยแต่ให้ปฏิบัติ
 การโดยตรงทุกอย่างกับเขมรโดยไม่ผ่านไทย ในขณะที่เดียวกันก็ให้พยายามก่อกวนให้
 ผกเฝฝฝรั่งเศส เป็นต้น ประกอบกับการใช้เล่ห์เหลี่ยมทางการทูตที่เล่ห์ร้ายของผู้แทน
 ฝรั่งเศสในอินโดจีน โดยเฉพาะพลเรือตรีโบนาร์ค (Bonard) และพลเรือเอก
 ลากรองดิแอร์ (Contre-Admiral de la Grandière) จึงปรากฏว่าใน
 วันที่ 12 สิงหาคม ค.ศ. 1863 (พ.ศ. 2406) กรองดิแอร์ก็สามารถทำให้พระนโรคม
 ลงนามในสนธิสัญญายอมเป็นรัฐในอารักขาของฝรั่งเศสเป็นผลสำเร็จ¹

เมื่อได้เขมรแล้ว ฝรั่งเศสก็หวนกลับมาเปิดการรบกับฉนวนอีกจนกระทั่งได้
 โคชินไชนา ใน ค.ศ. 1876 (พ.ศ. 2410) และได้ชานอย ตลอดจนเมืองต่าง ๆ ทาง
 ภาคใต้ของแคว้นตั้งเกี่ยวเกือบหมดใน ค.ศ. 1873 (พ.ศ. 2416) ครั้นรุ่งขึ้นฝรั่งเศส
 ก็บีบบังคับให้พระเจ้าคือค็กรับรองชัยชนะทางภาคใต้ทั้งหมด พร้อมกับให้เปิดเมืองชานอย
 ไฮฟอง ควินอน เปิดการค้ากับโลกภายนอกโดยเสรี ตอนแรกฉนวนยอมปฏิบัติตาม ต่อมา
 ก็ต่อต้านและถึงขั้นไม่ยอมรับข้าหลวงใหญ่ฝรั่งเศสประจำรุงเว้ (Hue) แต่อย่างไร
 ก็ตามตั้งแต่ ค.ศ. 1874-1882 (พ.ศ. 2417-2425) ถึงแม้ว่าการรบยังคงดำเนินอยู่
 เรื่อย ๆ ฝรั่งเศสก็หาได้ปฏิบัติการรุนแรงแต่อย่างใดไม่

ท่าทีของรัสเซียและเยอรมนี

รัสเซียเริ่มเข้ามามีบทบาทในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ตั้งแต่ครึ่งหลังของ
 คริสตศตวรรษที่ 19 ซึ่งมีสาเหตุมาจากเหตุผลทางคานยุทธศาสตร์ของเอเชียตะวันออกเฉียง
 ใต้ที่มีต่อรัสเซียในตะวันออกไกลในอันที่จะเป็นหลักประกันความมั่นคงในการแสวง

¹ เรื่องเดียวกัน, หน้า 91-107.

หาผลประโยชน์อย่างมากจากการทำสัญญา 3 ฉบับกับจีน ในระหว่าง ค.ศ.1858-1860 (พ.ศ.2401-2405) นอกจากรัสเซียจะได้รับผลประโยชน์แล้วยังมีผลให้รัสเซียต้องเผชิญกับการแข่งขันกับมหาอำนาจอื่นที่เข้าไปมีอิทธิพลและผลประโยชน์ในภูมิภาคนี้ด้วย

วันสามเหตุการณ์ประการหนึ่งนั้นเป็นผลมาจากการเปิดใช้คลองสุเอซใน ค.ศ.1869 (พ.ศ. 2412) ซึ่งช่วยย่นระยะทางและประหยัดเวลา รัสเซียหันมาใช้เส้นทางผ่านเอเชียตะวันออกเฉียงใต้เป็นเส้นทางคมนาคมอย่างจริงจัง เป็นต้นว่า การจัดตั้งกองเรือสินค้าระหว่างทะเลดำ และตะวันออกเฉียงใต้ ขึ้นใน ค.ศ.1880¹ (Volunteer Fleet) เป็นต้น

ด้วยเหตุทั้งสองประการนี้จึงปรากฏว่ามีกองเรือรบรัสเซียเข้ามาแล่นวนเวียนอยู่ในน่านน้ำแถบนี้มากขึ้น ซึ่งทำความหนักใจให้กับอังกฤษที่ต้องการผูกขาดผลประโยชน์ในคาบสมุทรปลายแต่เพียงผู้เดียว ดังปรากฏว่า เซอร์ เฟอร์เคอริค เวลค์ เจ้าเมืองสิงคโปร์ได้รายงานต่อ คิมเบอร์ลี รัฐมนตรีว่าการกระทรวงอาณานิคมอังกฤษว่า รัสเซียกำลังแสวงหาเมืองท่าหรือเกาะใดเกาะหนึ่ง ซึ่งตั้งอยู่ในมหาสมุทรอินเดียระหว่างเกาะปีนังและพม่าของอังกฤษ เพื่อใช้เป็นสถานีเชื้อเพลิงสำหรับกองเรือของตน และเพื่อควบคุมส่วนที่แคบที่สุดของคาบสมุทรซึ่งเคยคิดจะขุดคลองผ่าน² นั่นคือ คอคอดกระนั้นเอง

สำหรับเยอรมนีนั้นก็เริ่มเข้ามาบีบบบาทในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ และทำความหนักใจให้กับอังกฤษ³ โดยเฉพาะใน ค.ศ.1873 (พ.ศ.2416) เมื่อมีข่าวลือว่า

¹ ลออง สุนทรวานิชย์, "ความสัมพันธ์ระหว่างประเทศรัสเซียและประเทศไทย ตั้งแต่ปลายคริสต์ศตวรรษที่ 19 ถึงต้นคริสต์ศตวรรษที่ 20" (วิทยานิพนธ์ปริญญาโทที่บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช, 2516), (อัครสำเนา), หน้า 24-25.

² Thio, *op.cit.*, p. 125.

³ อังกฤษเริ่มไม่ไว้วางใจเยอรมนีมาตั้งแต่หลัง ค.ศ.1871 (พ.ศ.2414) ทั้งนี้เพราะประเทศเยอรมนีกลายเป็นแหล่งอำนาจในยุโรปแทนฝรั่งเศส ซึ่งเป็นผล

ผู้ครองอัสสัมได้ทาบตามเยอรมนีให้มาวางศูนย์กลางอันคาโดยยอมยกเกาะให้เป็นสถานีจอดเรือ
ตลอดจนการผูกขาดการค้า¹ จึงทำให้อังกฤษไม่สบายใจมากและในปีเดียวกันนั้นเอง
อังกฤษก็ทวีความหวาดระแวงเยอรมนีมากยิ่งขึ้น เพราะปรากฏว่ารัฐบาลให้ความสนใจ
เซดิงอร์ ซึ่งอังกฤษถือว่าเป็นจุดยุทธศาสตร์สำคัญ และเป็นแหล่งตีบูกควาย² ด้วยเหตุนี้
จึงสรุปได้ว่า เยอรมนีมีส่วนผลักดันให้อังกฤษหันมาใช้นโยบายแทรกแซงในคาบสมุทรมลายู
อย่างจริงจังเช่นเดียวกับรัสเซีย

มาจากการรบชนะฝรั่งเศสในสงครามปรัสเซีย - ฝรั่งเศส (Franco-Prussian War
1870-1871) นอกจากนั้นภายหลังการลงนามในสนธิบัตรจักรพรรดิสามพระองค์ (Drei
Keiser Bund) ระหว่างจักรพรรดิเยอรมัน รัสเซีย และออสเตรีย ใน ค.ศ. 1873
(พ.ศ. 2416) ทำให้อังกฤษตระหนักในความเป็นมหาอำนาจของเยอรมนีมากยิ่งขึ้น

¹C.D. Cowan, "Nineteen Century Malaya : The Origins of
British Political Control," Malaysia Selected Historical Reading.
comp. by John Bastin and Robin W. Wenks, (Kuala Lumpur : Oxford
University Press, 1966), p. 189.

²David McIntyr, "Britain's Instructions in Malaya : The
Origin of Lord Kimberley's Instructions to Sir Andrew Clarke
in 1873," Malasia Selected Historical Reading. comp. by John
Bastin and Robin W. Wenks, (Kuala Lumpur : Oxford University Press,
1966), p. 206.

บริษัท เลอ แฟบรี (Le Fevre & Co.) ขอสัมปทานขุดคลองผ่านคาบสมุทรลพบุรี
ใน ค.ศ. 1881 (พ.ศ. 2424)

ในเดือนพฤษภาคม ค.ศ. 1881 (พ.ศ. 2424) นายดี.เค.เมสัน (Mr. D.K. Mason) กงสุลไทยประจำกรุงลอนดอนได้รายงานพร้อมทั้งส่งเรื่องไปที่บริษัทชาวอังกฤษชื่อ เลอ แฟบรี ยื่นหนังสือขอสัมปทานขุดคลองข้ามคาบสมุทรลพบุรีมายังเจ้าพระยาภาณุวงศ์มหาโกษาธิบดี เสนาบดีต่างประเทศ (กรมท่า)¹ ภายหลังจากพิจารณาเรื่องดังกล่าวนี้แล้ว เจ้าพระยาภาณุวงศ์มหาโกษาธิบดีได้ตอบไปว่ารัฐบาลไทยให้คำขอบในเวลาที่ยังไม่ได้ ด้วยบริษัท เลอ แฟบรี ไม่ได้บอกรายละเอียดเรื่องบริเวณที่จะขุดคลองว่าจะขุดตรงไหน รวมทั้งไม่ได้บอกด้วยว่ารัฐบาลอังกฤษเห็นด้วยกับโครงการนี้หรือไม่ ดังนั้นก่อนจะให้คำตอบว่าสมควรจะให้สัมปทานขุดคลองหรือไม่ รัฐบาลไทยจึงขอทราบรายละเอียดทั้งหมดดัง

¹ กรมท่า หรือ กรมพระคลัง เป็นกรมหนึ่งในการปกครองแบบ "จตุสดมภ์" มีหน้าที่เกี่ยวกับการรับจ่ายเงินของแผ่นดินการค้าขายและการติดต่อกับต่างประเทศ ตลอดจนมีอำนาจบังคับบัญชาหัวเมืองตะวันออก ทั้งนี้โดยมีเจ้ากรมตำแหน่ง "เสนาบดี" เป็นผู้บังคับบัญชา ครั้นต่อมาใน ค.ศ. 1888 (พ.ศ. 2431) เป็นปีที่พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว โปรดฯ ให้ปฏิรูปการบริหารแบบใหม่ โดยทรงเลือกเอาระเบียบบริหารราชการทั้งในส่วนที่เป็นของไทยแต่เดิมและส่วนที่เป็นแบบแผนของชาวยุโรปมาคิดแปลงปรับปรุงประสมกันเข้า แล้วตั้งกรมขึ้นใหม่อีก 6 กรม รวมกับของเดิมอีก 6 กรม เป็น 12 กรม ผลปรากฏว่า กรมท่ามีอำนาจหน้าที่เกี่ยวกับการต่างประเทศเพียงอย่างเดียว ครั้น ค.ศ. 1892 (พ.ศ. 2435) พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว โปรดฯ ให้ยกฐานะกรมต่าง ๆ ขึ้นเป็นกระทรวง โดยมี "เสนาบดี" เป็นเจ้ากระทรวงเสมอกันหมด ดังนั้นกรมท่าจึงเปลี่ยนเป็นกระทรวงการต่างประเทศตั้งแต่นั้นเป็นต้นมาจนกระทั่งปัจจุบันนี้

กล่าวนี้จากบริษัทเลอ แฟบร กอน¹

เพื่อให้เป็นไปตามเงื่อนไขของรัฐบาลไทย บริษัทเลอ แฟบร จึงถามไปยังเอิร์ลแกรนวิลล์ (Earl Granville) รัฐมนตรีว่าการกระทรวงต่างประเทศอังกฤษว่ารัฐบาลอังกฤษมีความเห็นอย่างไรในเรื่องนี้² แต่ยังไม่ทันที่กระทรวงต่างประเทศจะให้คำตอบว่าอะไร ก็พอดีได้รับรายงานจากนายปอลเกรฟ (Mr. Palgrave) กงสุลอังกฤษประจำกรุงเทพฯ ว่า เขาได้รับข่าวที่น่าเชื่อถือได้ว่ามีชาวฝรั่งเศสเข้ามาขอสัมปทานขุดคลองขึ้นที่คอคอดกระ หรือที่เส้นละติจูดที่ 10° และ 11° เหนือ โดยมีนายแฟร์ดินองด์ เดอ เลสเซปส์ (Monsieur Ferdinand de Lesseps) เป็นผู้ขุดคลองสุเอซในประเทศอียิปต์ ซึ่งเขาเคยโอ้อวดว่าได้รับความสนับสนุนจากประเทศฝรั่งเศสและที่อื่น ๆ ด้วย ในการขอสัมปทานครั้งนั้นนอกจากจะขอสัมปทานขุดคลองและสัมปทานที่ดินผืนใหญ่ตลอดแนวคลองแล้วนายเลสเซปส์ยังมีวัตถุประสงค์จะสร้างท่าเรือและสถานีเชื้อเพลิง (Coaling Station) ขึ้นที่คลองด้วย ส่วนการได้สัมปทานในทั้งหมดนี้จะอยู่ในดุลยวินิจฉัยของรัฐบาลไทยแต่ผู้เดียว ซึ่งนายปอลเกรฟเห็นว่า

ถ้าทำโครงการนี้ขึ้น ผลที่เกิดขึ้นอย่างแน่นอนก็คือ การเสริมสร้างความสำคัญอย่างใหญ่หลวงให้กับกองทัพเรือ และการค้าในไซงอนและโคชินไชนาของฝรั่งเศส ซึ่งในระยะเดียวกันก็จะทำความเสียหายให้กับสิงคโปร์และเสครคัสเซตเกิดเมนคองอังกฤษ....³

¹F.O. 69/105, Chao Phya Bhanuwong to Mason, July 12, 1881.

²F.O. 69/105, Messrs Le Fevre to Earl Granville, (Foreign Secretary 1880-1885), September 14, 1881.

³F.O. 69/105, Palgrave to Granville, No. 58, September 22, 1881. "This scheme if carried out would of

อย่างไรก็ตาม ภายหลังจากที่นายพลเกรฟได้สอบถามเรื่องนี้ไปยังเจ้าพระยา
ภาณุวงศ์มหาโกษาธิบดีก็ได้รับคำตอบว่าไม่มีมูลความจริงแต่อย่างใด ผู้ที่ขอสัมปทานซุก
คลองจริง ๆ คือบริษัทของชาวอังกฤษ แต่ตอนนี้ก็ยังไม่ได้รับอนุมัติจากรัฐบาลไทย

ในเดือนเดียวกันนั้น บริษัทเคนท์ของอังกฤษ (English Firm of
Dont) ได้รายงานไปยังเซอร์ จูเลียน โปนไฟต์ (Sir Julian
Pancefote) ผู้ช่วยปลัดกระทรวงต่างประเทศอังกฤษ เรื่องการซุกคลอง
กระว่า นายกเทศมนตรีเมืองไซ่ง่อนได้พูดว่า "ชาวฝรั่งเศสจะเป็นผู้ซุกคลองโดยได้
รับความยินยอมจากรัฐบาลอังกฤษ"¹ ซึ่งบริษัทเห็นว่าถ้าปล่อยให้ชาวฝรั่งเศสได้เป็น
ผู้ซุกคลองก็จะเกิดผลเสียหายขึ้นกับผลประโยชน์ของอังกฤษ แต่ถ้าหากว่ารัฐบาลอังกฤษ
ให้ความสนับสนุนชาวอังกฤษ ๆ ก็จะได้เป็นผู้ซุกคลองเองอย่างแน่นอน?

เมื่อเซอร์ โปนไฟต์ ได้รับรายงานจากบริษัทเคนท์ ในเดือนกันยายน ค.ศ.
1881 (พ.ศ.2424) เขาจึงทำบันทึกเสนอเซอร์ค แกรนวิลล์ว่าตามที่บริษัทเคนท์ลง

course have the effect of greatly enhancing the naval
and commercial importance of the French settlement of
Saigon and the Co-Chin Chinese Protectorate, while on
Singapore and the Straits Settlements the effect would
of course be proportionately the reverse."

¹F.O. 69/105, Dent to Pancefote, (Assistant
Under-Secretary and from next year permanent Under-
Secretary), September 29, 1881.

²Ibid.

ความเห็นที่ว่า เรื่องโครงการขุดคลองจะกลายเป็นเรื่องที่มีความสำคัญที่สุด ซึ่งเขาเห็น
 ค่ายว่าจะเกิดความเสียหายขึ้นกับผลประโยชน์ของอังกฤษ กล่าวคือ เส้นทางการค้าของ
 อังกฤษที่ไปหรือมาจากประเทศจีนจะหันมาใช้เส้นทางที่สร้างที่ใหม่กันอย่างแน่นอน ในที่
 สุด เซอร์ โพนโพตจึง สรุปว่า "การขุดคลองจะต้องไม่ตกอยู่ในมือของชาวฝรั่งเศสหรือ
 รัฐบาลอื่นใด แต่จะต้องตกอยู่ในมือของเราเท่านั้น"¹ หลังจากนั้นกระทรวงต่างประเทศ
 จึงขอความร่วมมือไปยังนาย อี.บี.กูด (Mr. E.B. Gould) อดีตกงสุล
 อังกฤษประจำกรุงเทพฯ กับ กระทรวงที่ดำเนินการเกี่ยวกับเรื่องอินเดีย (Indian
 Office) ให้ช่วยส่งข้อมูลเท่าที่มีเกี่ยวกับปัญหาการขุดคลองข้ามคาบสมุทรคาบมา
 ให้ด้วย² แต่ได้รับคำตอบในเวลาต่อมาจากทั้งสองแห่งว่า ไม่มีข้อมูลหรือรายงานที่เป็น
 ความจริงเกี่ยวกับเรื่องนี้เลย³

ในวันที่ 1 พฤศจิกายน ค.ศ. 1881 (พ.ศ. 2424) เซอร์ โพนโพต ได้ทำบันทึก
 อีกฉบับหนึ่งเสนอ ลอร์ด แกรนวิลล์ ว่า โครงการขุดคลองจะกลายเป็นเรื่องที่เรียกระ
 หนัก (serious importance matter) ฉะนั้นจึงควรส่งโทรเลขสั่งให้นายพล
 เกรฟ ศึกษาวางการให้สัมปทานขุดคลอง และควรนำเรื่องนี้ขึ้นปรึกษากับกระทรวง

¹F.O. 69/105, Minute by Sir Julian Pouncefote on Mr. Dent's letters of September 29, 1881. "The canal should not get into French hands or in those of any Government but ours"

²F.O. 69/105, Draft, Pouncefote to Gould, October 13, 1881. Draft "Pouncefote to I.O.," October 23, 1881.

³F.O. 69/105, "Gould to Pouncefote," October 15, 1881., "I.O. to Pouncefote," November 3, 1881.

ทหารเรือ กระทรวงอาณานิคม และกระทรวงที่ดำเนินการเกี่ยวกับเรื่องอินเดีย เพื่อ
จะได้หาจุดทางคว่ำแผนของชาวฝรั่งเศสร่วมกัน¹

ในวันที่ 4 เดือนเดียวกัน ลอร์ด แกรนวิลล์ ได้มีโทรเลขสั่งการให้นายพลเกรฟ
กงสุลอังกฤษประจำกรุงเทพฯ

จงใช้ความพยายามทุกวิถีทาง เพื่อป้องกันไม่ให้รัฐบาล
สยามให้สัมปทานขุดคลองข้ามคาบสมุทรมลายูแก่ผู้ใด เว้น
เสียแต่บริษัทของชาวอังกฤษและโดยไม่ได้แจ้งให้รัฐบาล
อังกฤษทราบก่อนล่วงหน้า²

หลังจากนั้น ลอร์ด แกรนวิลล์ ได้มีจดหมายตามความเห็นไปยังกระทรวงต่าง ๆ ที่เกี่ยว
ข้อง ดังที่เซอร์ โพนไฟต เนะนำ ทั้งนี้โดยให้รายละเอียดเรื่องที่ค้างของคลองว่าค้าง
อยู่บนคอคอคระ คือ จากแม่น้ำปากจั่นบนชายฝั่งตะวันตกไปยังแม่น้ำชุมพรบนชายฝั่ง
ตะวันออก โดยให้ดูจากแผนที่ที่กำกับ อีแวนส์ (Captain Evans) ได้เขียนไว้
เมื่อวันที่ 20 ตุลาคม ค.ศ. 1577 (พ.ศ. 2120) พร้อมกันนั้นก็จัดส่งข้อมูลที่กระทรวง
ต่างประเทศเคยได้รับและได้ดำเนินการเรียบร้อยแล้วไปให้ด้วย เช่น บันทึกเรื่อง
โครงการขุดคลองเดินเรือที่คอคอคระของ เซอร์ ซอมเบอร์ก และนายวอมสะเดย์

¹F.C. 69/105, Note by Pauncefoot, November 1, 1881.

²F.O. 69/105, Draft, "Granville to Palgrave," Telegram
No. 52 November 4, 1881" You should use every endeavour
to prevent a concession being granted for constructing
a canal across the Malay Peninsula to any, but a British
Company, and without previous communication with H.M.
Govt."

(Walmesley's memorandum)¹ ตลอดจนโทรเลขที่ส่งไปยังนายพลเกรฟ เป็นคน และที่สำคัญก็คือไคร่ระบุมความเห็นของกระทรวงต่างประเทศที่มีต่อโครงการขุดคลองกำกับไปคือว่า "ลอร์ด แกรนวิลล์ ได้พิจารณาแล้วเห็นว่า ปัญหาี้จะมีความสำคัญยิ่งต่อผลประโยชน์ของอังกฤษและเป็นสิ่งที่ไม่พึงปรารถนาอย่างยิ่งที่จะให้โครงการใด ๆ ทำนองนี้ถูกดำเนินการโดยชาวต่างชาติ"²

คำตอบจากทั้งสามกระทรวงทยอยเข้าสู่กระทรวงต่างประเทศตามลำดับ คือ มาควิส เฮสติงตัน (Marquis of Hastings) รัฐมนตรีว่าการกระทรวงที่ดำเนินการเกี่ยวกับเรื่องอินเดีย ตอบมาว่า รัฐบาลอินเดียสนใจปัญหาโครงการขุดคลองน้อยมากนับตั้งแต่ได้แยกกับเสครคส์เซคเคิลเมนต์³

¹บันทึกเรื่องโครงการขุดคลองเดินเรือข้ามคาบสมุทรมลายูของนายวอมสเลย์ (Walmisley's Memorandum) แห่งหอสมุดกระทรวงต่างประเทศอังกฤษ เขียนขึ้นเมื่อวันที่ 17 ตุลาคม ค.ศ.1881 (พ.ศ.2424) เป็นบันทึกที่ได้เล่าเรื่องโครงการขุดคลองคอคอดกระ ตั้งแต่เมื่อครั้งนาวาโท ริชาร์ดส์ เข้ามาสำรวจคอคอดกระใน ค.ศ.1865 (พ.ศ.2408) ตามด้วยความเห็นของเซอร์ จอห์น เบาริง ที่มีต่อโครงการนี้ และจบลงที่โครงการขุดคลองของนาย ไวซ ค.ศ.1858 (พ.ศ.2401) ส่วนบันทึกของเซอร์ ซอมเบอร์ก นั้น ได้กล่าวรายละเอียดไว้แล้วในบทที่ 2

²F.O. 69/105, Draft, "Pauncefote to I.O., C.C., Admiralty," Confidential. November 22, 1881. "...Lord Granville considers that question to be of serious importance to British interests, and that it is very undesirable that any such project should be carried out under a foreign flag."

³F.O. 69/105, "I.O. to Granville," December 1, 1881.

ลอร์ด คิมเบอร์ลี (Lord Kimberley) รัฐมนตรีว่าการกระทรวง
อาณานิคมตอบมาว่าเห็นด้วยกับความคิดของลอร์ด แกรนวิลล์ทุกประการ พร้อมกันนี้ก็
ขอร้องให้กระทรวงต่างประเทศช่วยส่งบันทึกของนายวอมสะเลย์ ไปให้เซอร์ เฟรเดอริค
เวลด์ (Sir Frederick Weld) ขาดวงสิงคโปร์อย่างเป็นการลับด้วย¹
ส่วนกระทรวงทหารเรือได้ตอบมาเป็นรายสุดท้ายว่า คณะกรรมการกระทรวงเห็นด้วย
กับความเห็นของลอร์ด แกรนวิลล์ แต่เห็นว่าประโยชน์ที่อังกฤษจะได้รับดังที่ปรากฏอยู่ใน
เอกสารที่กระทรวงต่างประเทศส่งมานั้น เป็นการพูดเกินความจริง เช่น ที่กล่าวว่า
คลองจะย่นระยะทางจากกัลกัตตาไปจีนได้ 1,175 ไมล์นั้น เมื่อเทียบกับแผนภูมิของ
ภูมิภาคนี้แล้วปรากฏว่าจะย่นระยะทางได้เพียง 490 ไมล์ และจะย่นระยะทางจาก
มีทราสและยุโรปได้ 360 ไมล์ และ 260 ไมล์ ตามลำดับ²

จากที่กล่าวมานี้พอสรุปได้ว่าหน่วยงานต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องกับโครงการขุดคลองผ่าน
คอคอตกกระคือ กระทรวงต่างประเทศ กระทรวงอาณานิคม กระทรวงทหารเรือ และกระทรวง
ที่ดำเนินการเกี่ยวกับเรื่องอินเดีย ต่างเห็นพ้องกันว่าจะต้องไม่ให้ชาวต่างชาติได้สัมปทาน
ขุดคลอง ทั้งนี้เพราะคลองที่จะขุดโดยชาวต่างชาตินั้นจะส่งผลกระทบต่อผล
ประโยชน์ของอังกฤษในภูมิภาคนี้ อาทิ เส้นทางเดินเรือจากมหาสมุทรอินเดียไปยังจีน
และญี่ปุ่น ซึ่งแต่เดิมเคยผ่านช่องแคบมะละกา จะเปลี่ยนมาใช้เส้นทางสายใหม่ที่สร้าง
ขึ้นนี้ ด้วยเหตุนี้เมื่อบริษัทเลอ แฟร์ ซึ่งเคยขอสัมปทานขุดคลองจากรัฐบาลไทยตั้งแต่
ต้นปี แต่ยังไม่ได้รับอนุมัติ ทั้งนี้เพราะรัฐบาลไทยต้องการทราบความเห็นของรัฐบาล
อังกฤษที่มีต่อโครงการนี้ก่อน บริษัทเลอ แฟร์ มีจดหมายมาถามกระทรวงต่างประเทศ

¹F.O. 69/105, "C.O. to Granville," Confidential.
December 12, 1881.

²F.O. 60/105, Draft, "Admiralty to F.O.," Confi-
dential. December 15, 1881.

อังกฤษหลายครั้ง¹ จึงได้รับคำตอบว่า ลอร์ด แกรนวิลล์ ไม่สามารถให้คำแนะนำเกี่ยวกับผู้ขอสัมปทานชุกคลองแก่รัฐบาลไทยได้² บริษัท เลอ เฟвр ยังไม่พอใจต่อคำตอบที่ได้รับ จึงได้มีจดหมายถามมาอีกครั้งหนึ่งพร้อมทั้งเปิดเผยเจตนาารมณ์ของบริษัทว่า ต้องการให้รัฐบาลอังกฤษสนับสนุนการขอสัมปทานชุกคลองและเห็นว่าวัตถุประสงค์เดียวกับบริษัทต้องการทราบ ก็คือ รัฐบาลอังกฤษเห็นด้วยกับโครงการนี้หรือไม่³ เมื่อกระทรวงต่างประเทศทราบเรื่องเช่นนี้ จึงเรียกนายเมสัน มาซักถามเรื่องทั้งหมดที่เกี่ยวกับการขอสัมปทานในครั้งนั้น นายเมสันอธิบายว่า บริษัท เลอ เฟвр แม้จะเป็นของอังกฤษ แต่ก็ไม่อยู่ในฐานะที่มั่นคงนัก พร้อมกันนี้เขายังเปิดเผยต่อไปว่ารัฐบาลไทยเองก็ไม่เห็นด้วยที่จะให้ชุกคลอง จึงได้เสี่ยงการให้สัมปทานออกไปโดยการขอตุรายละเยียดของโครงการ ถึงกระนั้นเขาก็ยังได้รับสัมปทานชุกคลองจากรัฐบาลไทย แต่คิดว่าได้ทำสัมปทานมิตรหายไปเสียแล้ว นายเมสันได้แสดงความเห็นว่า ในที่สุดโครงการชุกคลองจะไม่ก่อให้เกิดประโยชน์ต่ออังกฤษทางด้านการค้า⁴



¹F.O. 69/105, "Messrs Le Fevre & Co. to Granville," September 14, 1881., Messrs Le Fevre & Co. to Granville" December 2, and 14, 1881.

²F.O. 69/105, Draft, "F.O. to Messrs Le Fevre & Co.,," December 19, 1881.

³F.O. 69/105, "Messrs Le Fevre & Co. to Granville," December 23, 1881.

⁴F.O. 69/105, Note by W.A.C. (F.O.) December 6, 1881.

เมื่อทราบรายละเอียดจากนายเมสันแล้ว กระทรวงต่างประเทศ จึงให้คำ
ตอบแก่บริษัทเลอ แฟบร ว่า ลอร์ด แกรนวิลล์ไม่ได้เตรียมที่จะแสดงความเห็นเกี่ยวกับ
เรื่องดังกล่าวในตอนนี้ เพราะเป็นเรื่องที่ต้องผ่านการพิจารณาทางด้านนโยบายระหว่าง
รัฐบาลอังกฤษและรัฐบาลไทย¹

คำตอบจากกระทรวงต่างประเทศเช่นที่ว่านี้ เท่ากับเป็นการไม่เห็นด้วยต่อ
โครงการขุดคลองของบริษัทเลอ แฟบร แต่ด้วยเหตุที่บริษัทเป็นของอังกฤษจึงทำให้
วิเคราะห์ว่า ทำให้รัฐบาลอังกฤษซึ่งมีนโยบายคัดค้านการ ขอสัมปทานของบริษัทต่างชาติ
จึงไม่สนับสนุนโครงการของบริษัทเลอ แฟบร คำตอบที่น่าจะใกล้เคียงกับความจริงที่สุด
ก็คือ

ประการที่หนึ่ง รัฐบาลอังกฤษเกรงว่าจะผิดใจกับรัฐบาลฝรั่งเศส เพราะชาว
ฝรั่งเศสก็อยากจะเป็นผู้ขุดคลอง และเมื่อเทียบฐานะของผู้ที่ขอสัมปทานทั้งที่เป็นชาว
อังกฤษและฝรั่งเศสแล้ว จะเห็นว่าชาวฝรั่งเศส คือ นายเคอ เลสเชปส์ อยู่ในฐานะ
ที่น่าเชื่อถือกว่ามาก เพราะเคยประสบความสำเร็จในการขุดคลองสุเอซมาแล้ว เพราะ
ฉะนั้นถ้ารัฐบาลไทยคัดค้านใจจะให้สัมปทานขุดคลอง นายเคอ เลสเชปส์ ก็น่าจะไ้เป็นผู้
ขุดมากกว่าบริษัทเลอ แฟบร ของชาวอังกฤษ ดังนั้นเพื่อเป็นการตัดไฟเสียแต่ต้นลม
รัฐบาลอังกฤษจึงไม่สนับสนุนบริษัทเลอ แฟบร เรื่องขุดคลอง

ประการที่สอง ซึ่งเป็นเหตุผลที่สำคัญ คือ ปัญหาเรื่องเงินทุนและผลประโยชน์
ที่จะได้รับจากการลงทุนจำนวนมหาศาล กล่าวคือ รัฐบาลอังกฤษยังไม่แน่ใจในผลประโยชน์
ที่จะได้รับจากการขุดคลองว่าจะคุ้มกับการลงทุน ซึ่งพิจารณาได้จากสาเหตุแห่ง
ความล้มเหลวของโครงการนี้ตั้งแต่อดีต เช่น โครงการของนายไวช ใน ค.ศ. 1858
(พ.ศ. 2401) เป็นต้น

¹F.O. 69/105, Draft, "F.O. to Messrs Le Fevre & Co.," December 24, 1881.

ประการที่สาม รัฐบาลอังกฤษยังไม่มีควมจำเป็นที่รับรื้อนที่จะต้องชุกคสอง ทั้งนี้เพราะแม้จะไม่ชุกคสองข้ามคาบสมุทรมลายู รัฐบาลอังกฤษก็ได้รับผลประโยชน์โดยตรงอยู่แล้วจากการควบคุมของแควมมะละกาแต่ผู้เดียว

ด้วยเหตุผลดังกล่าวนี้ จึงน่าจะเป็นคำตอบได้ว่าทำไมรัฐบาลอังกฤษจึงไม่สนับสนุนให้บริษัทของคนอังกฤษได้สัมปทานชุกคสองในครั้งนั้น

นายแตรนี่เขียนขอสัมปทานชุกคสองผ่านคอคอดกระในต้น ค.ศ. 1882

ภายหลังที่การพิจารณาเรื่องการขอสัมปทานชุกคสองของบริษัทเลอ แพรร์ เสร็จลง กระทรวงต่างประเทศอังกฤษจึงมีคำสั่งย้ายมายังนายปอลเกรฟอีก 2 ครั้ง ให้ชักชวนการให้สัมปทานชุกคสองแก่ชาวต่างชาติทุกวิถีทาง ยกเว้นบริษัทของชาวอังกฤษ¹ ทั้งนี้เนื่องจากโทรเลขฉบับแรกที่มีคำสั่งถึงนายปอลเกรฟได้เกิดข้อผิดพลาดขึ้น กล่าวคือ ตกคำว่า "เว้นแต่" (but)² ด้วยเหตุนี้ นายปอลเกรฟ จึงสอบถามไปยังกระทรวงต่างประเทศเพื่อความมั่นใจอีกครั้งหนึ่ง ทั้ง ๆ ที่ปรากฏว่าเขาเข้าใจถูกต้องโดยตลอดตั้งแต่ต้น³

¹F.O. 69/105, Granville to Palgrave, Confidential. No. 79, December 31, 1881., and Draft, Cypher telegram No.1, January 17, 1882.

²F.O. 69/105, Sir Julian Pauncefote's memorandum. January 1, 1882.

³F.O. 69/105, Palgrave to Granville, No. 7 January 31, 1882., and No. 79, December 29, 1881, and telegram. February 1, 1882.

เพื่อปฏิบัติกรให้เป็นไปตามวัตถุประสงค์ของรัฐบาลอังกฤษ นายปอลเกรฟ จึงแจ้งเจตนาของรัฐบาลอังกฤษดังกล่าวข้างต้นนี้ให้รัฐบาลไทยทราบทันที หลังจากนั้นเจ้าพระยาภาณุวงศ์มหาโกษาธิบดี เสนาบดีต่างประเทศ จึงให้คำตอบแก่นายปอลเกรฟ ในปัญหาการชุกคลองผ่านคอคคกกระนั้น รัฐบาลไทยได้พิจารณาแล้วเห็นว่า เป็นงานที่เป็นประโยชน์ต่อชาวต่างชาติทุกชาติ และโดยเฉพาะอย่างยิ่งเป็นประโยชน์ต่อประเทศ อังกฤษมากที่สุด ดังนั้นรัฐบาลไทยจะไม่ให้สัมปทานชุกคลองแก่บริษัทใดก่อนที่จะเข้าใจ เรื่องนี้โดยแจ่มแจ้ง รวมทั้งทราบและเข้าใจเรื่องสถานที่ที่จะชุกคลองซึ่งอังกฤษอาจมีส่วนเกี่ยวข้องกับนอกเหนือจากชาติอื่น ๆ¹

สาเหตุที่เจ้าพระยาภาณุวงศ์มหาโกษาธิบดี ให้คำตอบแก่นายปอลเกรฟเช่นนี้ ว่าเป็น อัจฉริยภาพที่ได้ว่าเนื่องมาจากชายฝั่งด้านหนึ่งของแม่น้ำปากจันทกอยู่ในเขตปกครองของพม่า ของอังกฤษ (แคว้นมะริดและตะนาวศรี) ซึ่งถ้าหากจะชุกคลองข้ามคาบสมุทร มลายูขึ้นที่คอคคกกระ ก็จะต้องอาศัยแม่น้ำปากจันทเป็นทางเข้าด้านตะวันตกของคลอง อย่างเลื่องไม่ได้ เมื่อรูปการเป็นเช่นนี้ การให้สัมปทานชุกคลองแก่ใครก็ตามย่อมมีส่วนตั้งให้อังกฤษเข้ามาเกี่ยวข้องกับควยอันจะมีอาจหลีกเลี่ยงได้เช่นเดียวกัน ดังนั้นเจ้าพระยาภาณุวงศ์มหาโกษาธิบดี จึงกล่าวว่ารัฐบาลไทยจะให้สัมปทานชุกคลองได้ก็ต่อเมื่อ ได้ทราบรายละเอียดเรื่องที่ตั้งของคลองแล้ว แต่อย่างไรก็ตาม คำตอบของเจ้าพระยาภาณุวงศ์มหาโกษาธิบดีหาได้เป็นที่พอใจของนายปอลเกรฟไม่ เพราะเขาเห็นว่า เป็นคำตอบที่คลุมเครือไม่ชัดเจน² หรืออาจกล่าวได้ว่าคำตอบของเจ้าพระยาภาณุวงศ์มหาโกษาธิบดีนั้นเป็นลักษณะของการดำเนินนโยบายทางการทูตของไทยในระยะนั้น คือ ไม่ต้องการให้เกิดข้อบาดหมางกับชาติมหาอำนาจหรืออาจพิจารณาได้อีกว่า การตอบดังกล่าวก็เพื่อเอาใจอังกฤษซึ่งกำลังสนใจเรื่องการชุกคลองอยู่

¹ Ibid.

² F.O. 69/105, Palgrave to Granville, No. 14, February 14, 1882.

ตามที่นายปอลเกรฟเห็นว่าคำตอบของเจ้าพระยาภาณุวงศ์มหาโกษาธิบดีคลุมเครือและไม่ชัดเจนนั้นเป็นความจริงที่สุด ทั้งนี้เพราะคำตอบดังกล่าวไม่ได้ระบุอย่างเด่นชัดว่า "เห็นด้วย" หรือ "ไม่เห็นด้วย" ก็ขอสื่อเสนอของรัฐบาลอังกฤษ และยิ่งกว่านั้นคำตอบดังกล่าวยังเปิดช่องโหว่ (Gap) ให้รัฐบาลไทยมีสิทธิอนุมัติการให้สัมปทานชุกคลองแก่ใครก็ได้ โดยไม่ต้องปรึกษากับรัฐบาลอังกฤษก่อน ถ้าหากบริเวณที่ชุกคลองไม่มีส่วนพัวพันกับดินแดนใต้การปกครองของอังกฤษ อย่างไรก็ตาม ยังมีที่นายปอลเกรฟจะไคร้องเรียนหรือประท้วงคำตอบที่ได้รับนี้แต่อย่างใด ก็พอดีมีเหตุการณ์ที่สำคัญกว่าเกิดขึ้นเสียก่อน นั่นคือ นายแตรนีเซีย (Monsieur Ternisien) ตัวแทน (Agent) ชาวฝรั่งเศสยื่นหนังสือขอสัมปทานชุกคลองต่อรัฐบาลไทย นอกจากจะขอสัมปทานชุกคลองแล้ว ยังปรากฏว่านายแตรนีเซียยังขอสัมปทานที่ดินชั้นใหญ่ตลอดเส้นทางชุกคลองรวมทั้งจะต้องได้รับการรับรองความปลอดภัยจากรัฐบาลไทยที่จะไม่ให้คณะอื่นใดเข้ามาชุกคลองหรือสร้างทางรถไฟขึ้นในบริเวณใกล้เคียง ทั้งนี้โดยมีเงื่อนไขจะให้คลองเป็นกลางภายใต้การรับรองของมหาอำนาจทางทะเลและจะให้เงินอุดหนุนรายปีเป็นจำนวนมากแก่รัฐบาลไทย¹ เมื่อนายปอลเกรฟได้ทราบเรื่องนี้ก็แทรกแซงทันทีโดยแนะนำรัฐบาลไทยให้คำตอบแก่ฝ่ายฝรั่งเศสจนกว่าจะได้ปรึกษากับรัฐบาลอังกฤษก่อน²

นายปอลเกรฟแจ้งเรื่องการขอสัมปทานชุกคลองของตัวแทนชาวฝรั่งเศสให้กระทรวงต่างประเทศอังกฤษ ทราบในวันที่ 3 กุมภาพันธ์ ค.ศ. 1882 (พ.ศ. 2425) วันรุ่งขึ้นนายปอลเกรฟได้เข้าเฝ้าฯ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทราบ

¹F.C. 69/78, Palgrave to Granville, No. 14, February 12, 1882.

²F.C. 69/105, Palgrave to Granville, No. 14, February 14, 1882.

บังคับมูลขอร้องให้พระองค์มีพระราชโองการให้เจ้าพระยาภาณุวงศ์มหาโกษาธิบดีไม่
 ดำเนินการใด ๆ เกี่ยวกับการให้สัมปทานการขุดคลองแก่ชาติใด ซึ่งเป็นไปตามแนวทาง
 ปฏิบัติที่ถึงสุดอังกฤษได้รับคำสั่งจากลอร์ด แกรนวิลล์ รัฐมนตรีว่าการกระทรวงการต่าง
 ประเทศของตน อย่างไรก็ตาม อย่างไรก็ดี แม้ว่าพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวจะทรง
 ดั่งเลพระทัย แต่ก็ทรงสัญญาว่าจะจัดการให้เป็นที่เรียบร้อย¹ ผลปรากฏว่าใน 2-3
 วันต่อมา เสนาบดีต่างประเทศไทยมีจดหมายมาชี้แจงให้นายพลเกรฟหายข้องใจว่า
 ในเรื่องทีลอร์ด แกรนวิลล์ เห็นว่าไม่ควรให้สัมปทานขุดคลองแก่ใครในตอนนี้ที่รัฐบาล
 ไทยจะปรึกษาและทำความตกลงกับรัฐบาลอังกฤษก่อนที่จะให้สัมปทานขุดคลอง ซึ่งจะเป็น
 การที่ด้วยกันทั้งสองฝ่าย²

ต่อมา นายพลเกรฟได้รายงานให้กระทรวงต่างประเทศอังกฤษทราบว่ารัฐบาล
 ไทยไม่มีความประสงค์จะขุดคลองไม่ว่าจะขุดเองหรือให้คนอื่นขุดก็ตามและจะปฏิบัติตาม
 ความเห็นของรัฐบาลอังกฤษในเรื่องนี้ พร้อมทั้งนั้นนายพลเกรฟได้ตั้งข้อสังเกตไปด้วย
 ว่า เสนาบดีกลาโหม (เจ้าพระยาสุรवंศไวยวัฒน์) และโดยเฉพาะเสนาบดีต่างประเทศ
 (เจ้าพระยาภาณุวงศ์มหาโกษาธิบดี) สนับสนุนโครงการขุดคลองของฝรั่งเศสอย่างเกินซัด
 ซึ่งขัดกับพระราชประสงค์ของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ด้วยเหตุนี้จึง
 ปรากฏว่า แม้พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวจะทรงปฏิบัติตาม
 เจตนารมณ์ของรัฐบาลอังกฤษก็ตาม แต่นายพลเกรฟก็หาได้นิ่งนอนใจไม่ เขายังคง
 ต้องการคำรับรองอย่างเป็นทางการจากรัฐบาลไทย เพราะสิ่งที่เขากลัวมากที่สุดก็คือ

¹F.O. 69/105, Palgrave to Granville, No. 47, July 30, 1881.

²F.O. 69/105, Palgrave to Granville, No. 14, op. cit,; Palgrave to Hervey Private, April 8, 1882.

การชักขวางจากครอบครัวของสมเด็จพระยาบรมมหาศรีสุริยวงศ์ อดีตผู้สำเร็จราชการแทนพระองค์ในรัชกาลที่ 5¹ ซึ่งเป็นผู้มีอำนาจมาก ดังที่นายปอลเกรฟกล่าวไว้ในรายงานปี ค.ศ.1881 (พ.ศ.2424) ว่า "เป็นนายกถาวรและไม่มีควมรับผิดชอบ"²

ข้อสังเกตของนายปอลเกรฟที่ว่า เจ้าพระยาสุรวงศ์ไวยวัฒน์สนับสุนนโครงการของฝรั่งเศสซึ่งชักกับพระราชประสงค์ของรัชกาลที่ 5 พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงแต่งตั้งครอบครัวของอดีตผู้สำเร็จราชการ³ หรือตระกูลขุนนาค นับว่าเป็นข้อสังเกตที่มีมูลความจริงอยู่มาก ทั้งนี้เพราะ ประการแรก เสนาบดีต่างประเทศและเสนาบดีกลาโหม อาจต้องการให้ฝรั่งเศสได้รับสัมปทานชุกคลองผ่านคอคอดกระเพื่อหวังผลประโยชน์ที่จะได้รับจากการตัดสินบนของชาวฝรั่งเศสซึ่งได้สัญญาไว้⁴ ประการต่อมาบริเวณคอคอดกระที่จะทำการชุกคลองนั้น ตกอยู่ในอำนาจการปกครองของเสนา

¹ เมื่อพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว (รัชกาลที่ 5) เสด็จขึ้นครองราชย์ใน ค.ศ.1868 (พ.ศ.2411) ยังไม่ทรงบรรลุนิติภาวะ (ทรงมีพระชนมายุเพียง 16 พรรษา) ที่ประชุมของเสนาบดีและพระบรมวงศานุวงศ์จึงได้เลือก เจ้าพระยาศรีสุริยวงศ์ (ช่วง บุนนาค) เป็นผู้สำเร็จราชการแผ่นดิน ต่อมาได้เลื่อนขึ้นเป็นสมเด็จพระยาบรมมหาศรีสุริยวงศ์

²F.O. 69/105, Palgrave to Granville, No. 14, February 14, 1882, and No. 47, July 30, 1881.

³F.O. 69/105, Palgrave to Granville, No. 14 op.cit.; Palgrave to Hervey, Private, April 8, 1882.

⁴F.O. 69/105, Palgrave to Hervey, Private, August 9, 1882.

บดึกลาโหม (กรมพระกลาโหม)¹ ซึ่งเป็นกรง่ายที่จะตัดสินใจ โดยเฉพาะอย่างยิ่ง เมื่อได้รับความร่วมมือจากกรมท่าก็จะสะดวกยิ่งขึ้น เพราะการขอสัมปทานซุกคดองเป็นเรื่องที่ต้องผ่านทางค่านนโยบายต่างประเทศด้วย ส่วนประการสุดท้ายที่กล่าวว่า พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงเกรงกลัวขุนนางตระกูลมุนนาคนั้น ก็น่าจะเป็นความจริง ด้วยอำนาจครองทางค่านการ เมืองของขุนนางตระกูลนี้มีมาก ทั้งนี้เพราะอำนาจบริหารราชการแผ่นดินส่วนใหญ่ตกอยู่ในมือของขุนนางตระกูลนี้แทบทั้งสิ้น อาทิ เช่น เจ้าพระยาสุรวงค์ไวยวัฒน์ (วอน มุนนาค) เสนาบดีกลาโหม เจ้าพระยาภาณุวงศ์มหาโกษาธิบดี (ท้วม มุนนาค) เสนาบดีต่างประเทศ เจ้าพระยาภาสกรวงศ์ (พร มุนนาค) ราชเลขาธิการในพระองค์ พระยาอาหารบริรักษ์ (นุก มุนนาค) เสนาบดีกรมนา เป็นต้น ยิ่งกว่านั้นแม้ว่าหน้า หรือกรมพระราชวังบวรวิไชยชาญ ก็เป็นที่ทราบกันดีว่าเป็นคนของสมเด็จพระเจ้าบรมมหาศรีสุริยวงศ์ เช่นเดียวกัน ดังนั้น

¹ การปกครองของไทยตั้งแต่สมัยกรุงศรีอยุธยาเป็นต้นมาจนกระทั่งก่อนการปฏิรูปการปกครองในรัชกาลที่ 5 การปกครองแบ่งส่วนราชการเป็น 2 แผนกใหญ่ ๆ คือ ฝ่ายทหารและพลเรือน ฝ่ายทหาร มีหัวหน้าเรียกสมุหพระกลาโหม มีหน้าที่บังคับบัญชาหัวเมืองภาคใต้ทั้งปวง เมื่อมีการปฏิรูปองค์การบริหารใน ค.ศ.1888 (พ.ศ.2431) ตำแหน่งสมุหพระกลาโหม เปลี่ยนเป็น กรมพระกลาโหม และต่อมาเป็นกระทรวงกลาโหม มีอำนาจและหน้าที่บังคับบัญชาหัวเมืองฝ่ายใต้ ตะวันออก ตะวันตก และหัวเมืองมลายูประเทศราช จนกระทั่งใน ค.ศ.1893 (พ.ศ.2436) แห่งแผ่นดินรัชกาลที่ 5 ได้มีประกาศพระบรมราชโองการแบ่งปันหน้าที่ระหว่างกระทรวงกลาโหมกับกระทรวงมหาดไทยเสียใหม่ คือ ให้บรรดาหัวเมืองชั้นใน ชั้นนอกและเมืองประเทศราชทั้งหมดที่เคยอยู่ในกระทรวงกลาโหม กระทรวงต่างประเทศ และกระทรวงมหาดไทย ให้มาอยู่ในบังคับบัญชาของกระทรวงมหาดไทยแต่กระทรวงเดียว จึงปรากฏว่าตั้งแต่นั้นเป็นต้นมา กระทรวงกลาโหมจึงมีหน้าที่ทางทหารเพียงอย่างเดียวดังเช่นปัจจุบันนี้

อำนาจต่อรองทางด้านการเมืองของตระกูลมุนนาคจึงมีมาก ด้วยเหตุนี้นายปอลเกรฟจึงกลัวว่าการที่ขุนนางเหล่านี้มีอิทธิพลเหนือพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว อาจจะมีผลให้ฝรั่งเศสได้รับสัมปทานชุกคอง ซึ่งเป็นเรื่องที่อังกฤษจะยอมไม่ได้อย่างเด็ดขาด เมื่อรูปการเป็นเช่นนี้ นายปอลเกรฟจึงรับคำเป็นนโยบายคัดค้านโครงการชุกคองอย่างเต็มที่

ในเดือนเมษายนปีเดียวกัน นายปอลเกรฟได้รายงานให้ลอร์ด แกรนวิลล์ทราบเท่าที่ของฝรั่งเศสและรัฐบาลไทยที่ติดต่อโครงการชุกคองผ่านลอร์ดเกรว่า รัฐบาลไทยคิดว่าฝรั่งเศสคงจะรื้อฟื้นโครงการนี้ขึ้นมาใหม่ ดังที่กรุงสยามประจำกรุงลอนดอนและกรุงปารีสได้รายงานมาว่าโครงการนี้ได้รับการสนับสนุนจากรัฐบาลฝรั่งเศส ซึ่งในเรื่องนี้รัฐบาลไทยได้เปิดเผยออกมาอย่างเด่นชัดว่าจะทนต่อการรบเร้าของตัวแทนฝรั่งเศสไม่ไหวและจะต้องยอมทำตามข้อเสนอของเขาเว้นเสียแต่จะได้รับการสนับสนุนจากรัฐบาลอังกฤษ ด้วยเหตุนี้รัฐบาลไทยจึงต้องการทราบว่ารัฐบาลอังกฤษให้ความสนับสนุนแค่ไหนในการที่ไทยจะปฏิเสธการให้สัมปทานแก่ชาวฝรั่งเศส¹

ในความเห็นส่วนตัวของนายปอลเกรฟนั้นเชื่อว่า ถ้าฝรั่งเศสขอสัมปทานชุกคองครั้งใหม่ โครงการใหม่นี้คงจะเลิกฉวยาก เพราะรัฐบาลฝรั่งเศสให้ความสนับสนุน ด้วยเหตุนี้ นายปอลเกรฟจึงรบเร้าลอร์ด แกรนวิลล์ว่า "การให้คำมั่นสัญญาและการสนับสนุนจากรัฐบาลอังกฤษอย่างเปิดเผยเท่านั้นที่จะช่วยให้รัฐบาลไทยกล้าปฏิเสธข้อเสนอของฝรั่งเศส"² และถ้าปล่อยให้ฝรั่งเศสได้สัมปทานชุกคองก็จะเกิดผลเสียขึ้นกับการพัฒนาอิทธิพลด้านการค้าและอาชญากรรมทะเลอันตอนผลประโยชน์ของอังกฤษในภูมิภาคนี้ด้วย

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

¹F.O. 69/105, "Palgrave to Granville," No. 23
April 1, 1882.

²Ibid.

นายพลเกรฟได้รายงานต่อไปว่า โดยทั่วไปรัฐบาลไทยและชาวต่างประเทศ
ในกรุงเทพฯ ส่วนใหญ่ไม่เห็นด้วยกับโครงการนี้ ยกเว้นชาวฝรั่งเศสและเสนาบดีต่าง
ประเทศและเสนาบดีกลาโหม ซึ่งสนับสนุนโครงการนี้เพื่อหวังผลประโยชน์ส่วนตัวที่ชาว
ฝรั่งเศสได้สัญญาไว้ ส่วนพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงระอาต่อความ
วุ่นวายของชาวต่างประเทศและไม่ทรงปรารถนาจะให้สัมปทานชุกคลองผ่านคอคอกระ
แก่ผู้ใด โดยเฉพาะแก่ชาวฝรั่งเศส ทั้งนี้เพราะกงสุลฝรั่งเศสคนใหม่ คือ คร.อาร์มันด์
(Dr. Harmand) ได้แสดงกริยาพาลและก้าวร้าว ซึ่งทำความหนักพระทัยให้
กับพระองค์ อย่างไรก็ตามรัฐบาลไทยได้ตกลงว่าจะยกเลิกโครงการชุกคลองและจะ
ปฏิเสธการขอสัมปทานของนายแควร์นีเชียง¹

นอกเหนือจากปัญหาเรื่องการชุกคลองคอคอแล้ว สถานการณ์โดยทั่วไปของ
กรุงเทพฯ ก็ไม่อยู่ในสภาวะที่ปรกติสุขนัก เนื่องจากประชาชนล้มป่วยด้วยอหิวาตกโรค
ยิ่งกว่านั้นการ เมืองภายในของไทยเองก็วุ่นวายด้วยมีข่าวแผนการล้มราชบัลลังก์ ใน
ขณะเดียวกันก็ต้องเผชิญกับการแทรกแซงดินแดนทางค่านเขมรและปัญหาเรื่องชาวจีน²
เป็นต้น

ส่วนทางค่านฝรั่งเศส คร.อาร์มันด์ ได้รายงานไปยังรัฐบาลฝรั่งเศสว่า ปัญหา
การชุกคลองคอคอที่พุกกันทั้งในประเทศฝรั่งเศสและประเทศอังกฤษนั้น สร้างความกังวล
ใจให้กับรัฐบาลไทยมาก แต่ในเรื่องนี้เสนาบดีต่างประเทศของไทยได้ตกลงว่า รัฐบาล
ไทยจะไม่เข้าไปยุ่งเกี่ยวในการแข่งขันของชาวต่างชาติ พร้อมกับนี้ คร.อาร์มันด์ ได้
เปิดเผยว่านายเมสัน อัครกงสุลไทยประจำกรุงลอนดอนเคยได้สัมปทานชุกคลองจาก
รัฐบาลไทยแต่เขาเห็นว่ากรณีที่นายเมสันรื้อฟื้นเรื่องนี้ขึ้นมาชุกก็เพื่อหวังสินบนเท่านั้นเอง

¹F.O. 69/105, "Palgrave to Granville, "Private,
April 8, 1882.

²Ibid.

คร.อาร์มังก์ ยอมรับว่าเขาเองไม่พอใจวิธีการของนายแตรนีเซียและไม่แน่ใจว่าโครงการนี้จะ เป็นประโยชน์ต่อฝรั่งเศส อย่างไรก็ตามก็ เขามีความเห็นว่าการชุกคดองจะเพิ่มคุณค่าให้กับดินดอนสามเหลี่ยมลุ่มน้ำเจ้าพระยา ซึ่งตั้งอยู่ในทำเลที่เหมาะสม คืออยู่ระหว่าง ตลาดการค้าของจีนและอินเดีย¹

คร.อาร์มังก์ ได้ตั้งข้อสังเกตว่า ฝ่ายอังกฤษก็พยายามอย่างหนักที่จะหาทางล้มโครงการชุกคดองของฝรั่งเศส ดังนั้นเขาจึงเตือนนาย เฟรซีเน็ต รัฐมนตรีว่าการกระทรวงต่างประเทศฝรั่งเศสว่า

ให้ระวังการคืนตัวของประเทศอังกฤษอันเป็นประเทศที่จะมีประโยชน์และให้การสนับสนุนตัวแทนของเขา เพื่อให้ประสบความสำเร็จในการ เป็นผู้อารักขาสยามซึ่งจะแทนสิงคโปร์ หลังจากทีสิงคโปร์ประสบความหายนะแล้ว ดังนั้นเราจึงต้องมีส่วนในการมีคืนสิ่งนี้กลับมาให้เราควมมือของเราเอง...²

¹Harmand to Freycinet (Foreign Minister) No. 5 April 28, 1882, Siam Series, Vol.8, Archives of the Ministry of Foreign Affairs, Paris. from V.G. Kiernan, op.cit., p. 143.

²Ibid., "L'attention déjà si éveillée de l'Angleterre s'y fixera d'avantage, et sera une excitation de plus pour ses agents à poursuivre leur but caché, c'est-à-dire d'obtenir le protectorat du Siam, qui compenserait le décadence de Singapore. Nous aurions ainsi contribué à nous dépouiller de nos propres mains..."

จากข้อความข้างต้นนี้ทำให้เราได้ทราบว่า คร.อาร์มิงค์เห็นว่าการชุกคลองจะ
 ทำค้ำสามเสียหายให้กับสิงคโปร์ แต่จะทำความมั่งคั่งให้กับประเทศไทยแทน และผลที่ตาม
 มาก็คือ อังกฤษจะพยายามยึดประเทศไทยเอาไว้ในอารักขาเพื่อชดเชยที่ค้ำเสีย
 (ความมั่งคั่ง) สิงคโปร์ไป ซึ่ง คร.อาร์มิงค์ เห็นว่าฝรั่งเศสควรจะได้ประเทศไทย
 ไว้ในอารักขาเสียเอง นอกจากนี้ยังชี้ให้เห็นว่า ฝรั่งเศสเริ่มไม่ไว้อังกฤษพอ ๆ
 กับที่อังกฤษไม่ไว้อังกฤษ

สำหรับกระทรวงการต่างประเทศอังกฤษ ภายหลังจากที่ได้รับรายละเอียดทั้งหมด
 ที่นายแตรนี่เขียนตัวแทนชาวฝรั่งเศสขอสัมปทานชุกคลองจตุรัสสยามไทยแล้ว ก็ได้ปรึกษา
 ทหารเรือเรื่องนี้กับกระทรวงอาณานิคม กระทรวงทหารเรือ และกระทรวงที่ดำเนินการ
 เกี่ยวกับเรื่องอินเดีย¹ ปรากฏว่าลอร์ด คิมเบอร์ลี รัฐมนตรีว่าการกระทรวงอาณานิคม
 ได้เสนอความเห็นว่

จะต้องได้รับความมั่นใจจากรัฐบาลสยามทันทีว่าจะไม่ให้
 สัมปทานใด ๆ ซึ่งไม่สงวนไว้ซึ่งผลประโยชน์อย่างเต็มเปี่ยม
 ของคนในบังคับอังกฤษ เรือสินค้าและการค้าของคนในบังคับ
 อังกฤษ ในผลประโยชน์ทั้งหมดที่คนในบังคับชาติอื่นได้รับ²

¹F.O. 69/105, F.O. to C.O., I.O, and Admiralty,
 May 22, 1882.

²F.O. 69/105, C.O. to Pauncefote, June 2, 1882.
 "that promise should be obtained at once from the
 Siamese Government to grant no concession which shall
 not fully reserve to British subjects and their ships
 and trade, all advantages conceded to the subjects of
 any other country."

ส่วนกระทรวงทหารเรือมีความเห็นว่า ไม่มีเหตุผลใดที่จะสนับสนุนหรือคัดค้านการให้สัมปทานขุดคลอง เพราะอังกฤษมีผลประโยชน์โดยตรงอยู่แล้วที่ชายฝั่งด้านหนึ่งของคลองเป็นของอังกฤษ¹ ฝ่ายรัฐบาลอังกฤษที่อื่นก็เคยตอบมาว่า การขุดคลองไม่มีส่วนเกี่ยวข้องกับผลประโยชน์ของรัฐบาลอังกฤษที่อื่นแต่อย่างใด² ในที่สุดลอร์ด แกรนวิลล์ ได้มีคำสั่งให้นายพลเอกเกรฟทำตามความเห็นของลอร์ด คิมเบอร์ลี³ ดังกล่าวข้างต้น

เป็นที่น่าสังเกตว่า นโยบายของอังกฤษในปัญหาการขุดคลองผ่านคอคอกระคนนั้น แม้ว่า จะยังคงเดิมแต่ก็เริ่มเปลี่ยนเงื่อนไขใหม่ กล่าวคือ ในตอนแรกรัฐบาลอังกฤษเห็นว่า จะต้องคัดค้านการให้สัมปทานขุดคลองแก่ชาวต่างชาติทุกวิถีทาง แต่เมื่อมาถึงตอนที่รัฐบาลอังกฤษกลับเห็นว่าไม่มีความจำเป็นที่จะต้องคัดค้านโครงการนี้ ทราบใดที่ผลประโยชน์หรือสิทธิพิเศษที่คนในบังคับชาติอื่นได้รับถูกสงวนไว้ให้คนในบังคับอังกฤษด้วย นั่นคือ ถ้าผู้ใดได้ผลประโยชน์อย่างไรจากการขุดคลองผ่านคอคอกระคนในบังคับอังกฤษก็จะได้รับผลประโยชน์เช่นที่วานั้นด้วย เมื่อพิจารณาเงื่อนไขใหม่ของรัฐบาลอังกฤษแล้ว จะพบว่า เป็นการยากที่รัฐบาลไทยและผู้ขอสัมปทานขุดคลองจะปฏิบัติตามได้ เมื่อปฏิบัติตามไม่ได้คลองก็ขุดไม่ได้เช่นเดียวกัน

¹F.O. 69/105, "Admiralty to Pancefote," No. 1112, June 5, 1882.

²F.O. 69/105, "Viceroy, Simla to Granville," Telegram No. 1053 E.P., June 21, 1882.

³F.O. 69/105, Pancefote's memorandum. June 10, 1882.

นายฟร็องซัวส์ เดอลองก์ (M. Francois de Loncle) ขอสัมปทานขุดคลอง
ผ่านคอคอดกระในนามของนายแฟร์ดินันด์ เดอ เลสเซปส์ (M. Ferdinand de
Lesseps) ในกลาง ค.ศ.1882 (พ.ศ.2425)

ต่อมาเมื่อวันที่ 10 มิถุนายน ค.ศ.1882 (พ.ศ.2425) ดร.อาร์มังก์ กงสุล
ฝรั่งเศสประจำกรุงเทพฯ นำนายฟร็องซัวส์ เดอลองก์ (M. Francois Deloncle)
ผู้แทนของนายแฟร์ดินันด์ เดอ เลสเซปส์ เข้าเฝ้าทูลละอองธุลีพระบาท ณ พระที่นั่ง
อมรินทรวินิจฉัย นายเดอลองก์ ไต่ถามบังคับขมวดของพระราชทานสัมปทานขุดคลองที่คอคอด
กระตรงแม่น้ำปากจั่น เพื่อใช้เป็นเส้นทางเดินหรือเชื่อมยุโรปกับไซ่ง่อน หรือจากอินเดีย
ไปไซ่ง่อนและเมืองท่าอื่น ๆ ในประเทศจีน¹ ในการขอพระราชทานสัมปทานขุดคลอง
ครั้งนี้พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงมีพระราชดำริว่ายังไม่
ได้ค้ำยมีข้อขัดขวาง 2 ประการ คือ

ประการแรก พระองค์ไม่ทรงทราบว่าคลองที่จะขุดนั้นมีประโยชน์หรือไม่เพียง
ใด การขุดจะยากง่ายแค่ไหนและจะมีเรือมากน้อยเพียงใดที่จะใช้คลองนี้ ทั้งนี้เพราะ
บริเวณที่จะขุดคลองยังไม่ได้ทำการสำรวจเป็นที่แน่นอน อุปสรรคข้อนี้ นายเดอลองก์
กราบบังคับทูลว่า จะนำแผนที่พร้อมทั้งรายละเอียดเกร่า ๆ ขึ้นทูลเกล้าให้ทรงทราบบ้าง
แต่รายละเอียดของข้อมูลทั้งหมดจะทูลเกล้าฯ ได้ก็ต่อเมื่อบริษัทได้ทำการสำรวจอย่าง
ละเอียดภายหลังที่ได้รับพระราชทานสัมปทานเรียบร้อยแล้ว แต่พระบาทสมเด็จพระ
จุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงทักท้วงว่าเป็นพระราชประสงค์ที่จะทรงทราบรายละเอียดทั้ง
หมดก่อนที่จะพระราชทานสัมปทานขุดคลองว่ามีสิ่งใดที่เป็นประโยชน์ของแผ่นดินและของ
ราษฎรบ้าง เพราะที่บริเวณนั้นเป็นที่ที่มีบ่อแร่ ในประเด็นนี้ นายเดอลองก์กราบ

¹ หอสมุดแห่งชาติ, "ต้นฉบับสมุดไทยคำ เส้นดินสอชาวหมูจกหมายเหตุรัชกาล
ที่ 5 จ.ศ. 1244 ข้อ จกหมายและตอบเรื่องขุดคลองตลอดเมืองกระ เลขที่ 1045".

บังคับพูดว่าการสำรวจนั้นต้องใช้เงินจำนวนมาก ถ้าทำการสำรวจแล้วไม่ได้รับสัมปทาน ก็จะต้องสูญเงินเปล่า ฉะนั้นจึงจำเป็นต้องได้รับสัมปทานก่อนจึงจะลงมือสำรวจได้¹ ถ้าจะกล่าวโดยสรุปก็คือ ทางฝ่ายไทยต้องการทราบรายละเอียดก่อนที่จะให้สัมปทาน แต่ฝ่ายนายเคอลองค์ต้องการได้รับสัมปทานก่อนจึงจะทำการสำรวจ ซึ่งเป็นวิธีการต่อรองที่ต่างรักษาไว้ซึ่งประโยชน์ของแต่ละฝ่ายนั่นเอง

อุปสรรคสำคัญประการที่สองที่พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงวิตก ดังเห็นได้จากพระราชดำรัสที่ว่า

คลองที่จะขุดเดี๋ยวนี้เราเข้าใจว่าจะขุดตรงตระคอมวัน
ที่นั่นฝั่งหนึ่งเป็นของอังกฤษ อีกฝั่งหนึ่งเป็นของเรา ถ้าจะ
ขอให้อังกฤษยอมให้ใช้ฝั่งหนึ่งของเขา จะให้เราให้คอนเซส
ชัน [Concession] ข้างเดียวอย่างไรได้²

นายเคอลองค์กราบบังคมทูลว่า จะไม่ขุดในที่ดังกล่าว เพราะเห็นว่าเป็นแม่น้ำเก่า
รักษายาก เปลืองเงินมาก แต่จะขุดในที่ใหม่ซึ่งจะเป็นที่ของไทยทั้งสิ้น ถึงกระนั้นก็
ตามพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวก็ทำได้ทรงเห็นด้วยไม่ ทรงหวังว่า ถ้าขุดค่าไปมาก
จะไม่เป็นประโยชน์ เพราะจะย่นระยะทางไม่ได้มาก นอกจากนั้นเรืออาจต้องรอข้าม
และเสียเวลาในขณะที่แล่นผ่านคลองเหมือนดังที่คลองสุเอซเคยประสบบ่อย ๆ นาย
เคอลองค์จึงกราบบังคมทูลต่อไปว่า จะรู้ว่าขุดตรงไหนดีก็ต่อเมื่อได้ทำการสำรวจเสีย
ก่อน แต่ถึงจะขุดตรงตระคอมวัน ก็ไม่เกี่ยวข้องกับอินโดกับอังกฤษ เพราะแม่น้ำหรือ
ทะเลในระหว่างเขตแดนต่อกันนั้นตามกฎหมายระหว่างประเทศถือเป็นน่านน้ำสากล จึง
ไม่เห็นมีข้อขัดขวางอินโดที่จะให้สัมปทานในเวลา นี้ ในที่สุดพระบาทสมเด็จพระจุลจอม
เกล้าเจ้าอยู่หัวทรงปฏิเสธเป็นการตัดบทว่า

¹ เรื่องเดียวกัน

² เรื่องเดียวกัน

การที่จะชุกคลองนี้... ฝ่ายอังกฤษก็อยากจะชุกเหมือนกัน
ก็ไม้อยากที่จะให้เป็นการ ชักขวางกับอังกฤษ ฝ่ายมองซิเออ
เคอเลสเชปส์เขาก็เป็นคนเคยทำการ เห็นปรากฏว่าเป็นคน
เคยทำสำเร็จ เราจึงไม่อยากจะชักขวาง ถ้าการนี้จำเป็น
จะต้องชุกเป็นแน่แล้ว มองซิเออเคอเลสเชปส์จะเป็นผู้ชุก
เราก็จะมีความยินดีด้วยได้เห็นการที่ทำการแล้ว แต่การซึ่ง
จะให้คอนเซสชัน ให้เป็นการตกลงกันในเวลานี้ให้ไม่ได้
เพราะเหตุที่เรายังไม่รู้การตกลงในแผนที่ และการต่าง ๆ
ซึ่งจะเป็นประโยชน์ ถ้าไม่เป็นประโยชน์แก่เรา แล้วจะต้อง
เชื่อแน่ว่า คอนเวนชันต์ [Government] ต่าง ๆ
ทั้งปวงซึ่งมีประโยชน์เกี่ยวข้องกับอังกฤษ ซึ่ง ประโยชน์ใหญ่
เป็น โคเขาใจตกลงพร้อมกัน เพราะเป็นคนสำคัญซึ่งเรา
จะต้องระวังให้เป็นการเรียบร้อยตลอดไป!

เรื่องการเจรจากับรัฐบาลต่างประเทศนั้น นายเคอเลสเชปส์กราบบังคมทูลว่า
นายเคอเลสเชปส์จะรับเป็นธุระเอง รัฐบาลไทยไม่ต้องเป็นห่วง เพราะเมื่อครั้งชุกคลอง
สุเอซและคลองปานามา เคอเลสเชปส์ก็เป็นคนเจรจาเองทั้งสิ้น พระบาทสมเด็จพระ
จุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงมีพระราชดำรัสว่า "ถ้าดังนั้นให้ นายมองซิเออ เคอเลสเชปส์
ชุกจำเสียให้ตกลงก่อนจึงจะให้คอนเซสชัน"² นายเคอเลสเชปส์กราบบังคมทูลต่อไปว่า
แต่เวลานี้ยังไม่ได้รับพระราชทานสัมปทานจึงไม่สามารถไปชุกจากประเทศทั้งปวงได้
แต่คิดว่ารัฐบาลอังกฤษจะไม่ชักขวาง เพราะได้รับหนังสือจากรัฐมนตรีต่างประเทศ
อังกฤษ และนายเคอเลสเชปส์ก็ได้รับการรับรองจากมกุฎราชกุมารอังกฤษ³

¹ เรื่องเดียวกัน

² เรื่องเดียวกัน

³ มกุฎราชกุมารอังกฤษ คือมาซันครองราชย์เป็นพระเจ้าเอ็ดเวิร์ดที่ 7

(Prince of Wales) ว่า "ให้คิดซุกเด็กจะไม่ซัดขวาง"¹ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงมีพระราชดำรัสว่า พระอิสริยยศของมกุฎราชกุมารอังกฤษนั้นไม่สำคัญ สำคัญอยู่ที่ลอร์ด แกรนวิลล์ รัฐมนตรีว่าการกระทรวงการต่างประเทศอังกฤษและไมทรงเชื่อว่าลอร์ด แกรนวิลล์จะยอมตั้งที่นายเคอลองด์กราบบังคมทูล ในที่สุดนายเคอลองด์จึงสรุปว่า "ถ้าตั้งนั้นจะเข้าใจว่า การขึ้นโคตองสำเร็จที่คอเวนเมนต์อังกฤษแห่งเดียว"² แต่พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงมีพระราชดำรัสตอบว่า "จะสำเร็จได้เราได้เข้าใจตลอดว่า เป็นประโยชน์อย่างไร แต่เข้าใจกันในระหว่างคอเวนเมนต์ทั้งปวง ที่ให้มีประโยชน์เกี่ยวข้อว่าไม่มีการซัดขวางอันใดจึงจะอนุญาติได้"³

อย่างไรก็ตาม นายเคอลองด์ยังคงยื่นกรณกราบบังคมทูลต่อไปว่า ตลอดที่จะซุกจะต้องเป็นประโยชน์และรัฐบาลต่างประเทศคงไม่ซัดขวาง แต่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวก็ทรงยื่นกรณเช่นเดียวกันว่า ถ้าหากยังไม่ทรงทราบรายละเอียดเป็นที่แน่นอนก่อน ก็ไม่สามารถจะพระราชทานสัมปทานซุกตลอดในเวลานี้ได้ แต่ไมทรงซัดข้อที่จะให้คณะชดงนายเคอลองด์ออกไปทำการสำรวจบริเวณเคอลองด์

แม้ว่าพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงปฏิเสธการขอสัมปทานซุกตลอดของนายเคอลองด์แล้วก็ตาม แต่ปรากฏว่านายเคอลองด์กลับไปคุยโอ้อวดว่า พระองค์พระราชทานสัมปทานซุกตลอดแก่เคอเลสเชปส์แล้ว. ดังนั้นพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวจึงโปรดเกล้าฯ ให้พระเจ้าบองยาเชอ กรมหมื่นเทวะวงศ์วโรปการ (พระยศขณะนั้น) มีจดหมายปฏิเสธไปอีกครั้งหนึ่งว่า พระองค์มิได้ทรงสัญญาว่าจะให้สัมปทานแก่นายเคอเลสเชปส์ เพียงแต่มีพระราชดำรัสว่า ถ้าจะต้องซุกตลอดแล้วก็โปรดที่จะให้เคอเลสเชปส์เป็นผู้ซุก และเพื่อเป็นการยืนยันให้นายเคอลองด์เห็นว่า พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวก็ไม่โปรดที่จะให้สัมปทานตามที่ขอมา ถึงข้อความที่ว่า

1 เรื่องเดียวกัน

2 เรื่องเดียวกัน

3 เรื่องเดียวกัน

แม้ว่า ถ้าทราบความเป็นแนวาคล่องนี้ควรจะศึกษาก็ดีกี่
แล้วใครเป็นแนวาคล่องเวอนเมนที่มีอำนาจใหญ่ในประเทศยุโรป
ได้เห็นชอบด้วยแล้วก็ดีแล้ว อังกฤษจะเินคอนเซสชันในแม่น้ำ
ปากจันแล้วก็ดี พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวก็ยังไม่มืพระราช
หฤทัยที่จะพระราชทานคอนเซสชันตามอย่างที่ท่านขอมา¹

ความล้มเหลวในการ หอสัมพันธ์ทางซูกล่องของนายเคอลองค์ นอกจากจะมี
สาเหตุกึ่งที่พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงอ้างถึง คือ ฝ่ายไทยยังไม่ไ้
รับข้อมูลที่ถูกคั่งแน่นอนเกี่ยวกับผลประโยชน์ของคล่อง กับการที่ทรงเห็นว่าบริเวณที่ซูก
คล่องยังเป็นปัญหาอยู่ด้วยฝั่งหนึ่งเป็นของอังกฤษ จึงจำเป็นต้องได้รับความยินยอมจาก
อังกฤษก่อน ทางฝ่ายพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวเองไม่ทรงแนพระทัยในการ เป็นผู้
แทนของเดอ เลสเชปส์ตามที่นายเคอลองค์อ้าง เพราะนายเคอลองค์ขอตั้งปทานใน
นามของเขาเองอย่างหนึ่ง กับการที่นายเคอลองค์ไม่ได้แสดงหนังสือคร่าตั้งมอบอำนาจ
ว่าเป็นผู้แทนของเดอ เลสเชปส์อีกอย่างหนึ่ง ทำให้พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวไม่ทรง
มั่นพระทัยว่า เดอ เลสเชปส์จะยอมทำทุกอย่างตามที่นายเคอลองค์กราบบังคมทูล² อย่าง
ไรก็ตามยังมีเหตุผลที่สำคัญที่สุด ซึ่งน่าจะเป็นมูลเหตุแห่งการปฏิเสธการ หอสัมพันธ์ใน
ครั้งนี้ก็คือ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงมีพระราชดำริเห็นว่า คล่องที่
จะซูกนี้อาจเป็นภัยต่อบูรณภาพและอธิปไตยของประเทศ ด้วยเหตุว่า เมื่อซูกคล่องผ่าน
คอคคอกกระแล้วคล่องจะกลายเป็นทางน้ำสากล ซึ่งชาติต่าง ๆ สามารถเดินเรือผ่าน
ได้ แต่ฝ่ายไทยซากกำลังทางนาวิที่จะควบคุมผลประโยชน์ได้ตลอด อาจทำให้ฝรั่งเศส

¹หอสมุดแห่งชาติ, ต้นฉบับสมุดไทยคำ เล่นกินสอชาว หมูจกหมายเหตุรัชกาล
ที่ 5 จ.ศ. 1344 ชื่อ พระบรมราชโองการ เรื่องซูกคล่องคอคคอกเมืองระเลขที่ 1043
and F.O. 69/105, Prince Devawongse to M.F. Deloncle,
June 20, 1882.

² เรื่องเดียวกัน

ถือเป็นข้ออ้างที่จะเข้ามาควบคุมทางเส้นนี้ รวมทั้งการเข้ามาเมื่ออิทธิพลและสิทธิพิเศษ
เหนือดินแดนไทยตลอดสองฝั่งคลองด้วย ซึ่งอังกฤษคงไม่ยินยอมและอาจตกลงกับฝรั่งเศส
แบ่งเขตอิทธิพลกันในดินแดนไทยดังเช่น ปฏิบัติกันในประเทศจีน อันเป็นการต่อแหลม
ต่อการสูญเสียเอกราชของชาติ¹

เรื่องการขอสัมปทานขุดคลองตลอดจนความล้มเหลวทั้งหมดของนายเคอลองด์
นั้น นายพลเกรฟ กงสุลอังกฤษประจำกรุงเทพฯ ได้รายงานไปยังลอร์ด แกรนวิลล์
อย่างละเอียดว่าซึ่งทำให้ทราบว่าโครงการของนายเคอลองด์เหมือนกับโครงการของ
นายแตร์นี เชียงตุงประการ และก่อนยื่นหนังสือขอสัมปทานขุดคลอง นายเคอลองด์ได้
พยายามวิ่งเต้นติดสินบนขุนนางชั้นนำของไทย โดยสัญญาว่าจะให้ผลประโยชน์ส่วนตัว
ตอบแทนเป็นจำนวนมาก ถ้าหากเขาได้รับสัมปทาน นอกจากนั้นนายเคอลองด์ได้ขอ
ให้นายพลเกรฟสนับสนุนโครงการของเขา แต่นายพลเกรฟปฏิเสธโดยอ้างว่า เขา
ทำอะไรไม่ได้โดยปราศจากคำสั่งทางราชการของอังกฤษ² แต่ความจริงแล้ว นายพล
เกรฟได้ติดต่อกับรัฐบาลไทยเป็นการภายในเพื่อให้ไทยปฏิเสธการขอสัมปทานขุดคลอง
ผ่านคอคอคกระของนายเคอลองด์ ซึ่งได้รับความร่วมมือจากรัฐบาลไทยด้วยดี โดย
เฉพาะจากองค์สมเด็จพระเจ้าอยู่หัว คั้งที่นายพลเกรฟอ้างกระแสพระราชดำริที่พระ
ราชทานแก่เขา มาลงไว้ในจดหมายที่มีไปถึงลอร์ด แกรนวิลล์ ตอนหนึ่งว่า ทราบไคที่
พระองค์ทรงเกี่ยวข้องกับปัญหานี้อยู่ พระองค์ไม่มีพระราชประสงค์ที่จะพระราชทาน
สัมปทานขุดคลองให้แก่ผู้ใด ไม่ว่าจะเป็นชาวต่างชาติหรือชาวพื้นเมืองก็ตาม ทั้งนี้เพราะ
"เป็นโครงการที่ไม่ก่อให้เกิดผลกำไรและสยามมิได้รับประโยชน์จากโครงการนี้เลย"³

¹ เรื่องเดิม, หน้า 21.

² F.O. 69/105, Palgrave to Granville, No. 49,
June 22, 1882.

³ F.O. 69/105, Palgrave to Granville, No. 51,
June 30, 1882.

ด้วยเหตุที่นายพลเกรฟเสนอให้กระทรวงที่ดำเนินการเกี่ยวกับเรื่องอินเดียและกระทรวง
การต่างประเทศรับโครงการที่จะส่งคณะวิศวกรจากพม่าของอังกฤษเข้ามาสำรวจ
คอคอดกระ ซึ่งจะมีขึ้นในเดือนพฤศจิกายนถึงธันวาคมที่จะถึงเอาไว้ก่อน ผลปรากฏว่า
ข้อเสนอของนายพลเกรฟได้รับความเห็นชอบจากกระทรวงทั้งสองด้วยดี¹

สาเหตุที่รัฐบาลพม่าของอังกฤษ (British Burma) จะส่งคณะวิศวกร
เข้าไปทำการสำรวจคอคอดกระนั้น เนื่องจากพันโท สกอต (Lt. Col.
C.C. Scott) หัวหน้าวิศวกรแห่งพม่าของอังกฤษได้เสนอรายงานต่อข้าหลวงพม่า
ของอังกฤษ เมื่อวันที่ 14 ธันวาคม ค.ศ. 1881 (พ.ศ. 2424) ว่า ภายหลังจากที่ฝรั่งเศส
ขุดคลองสุเอซและคลองปานามาสำเร็จแล้ว คงจะหันมาขุดคลองผ่านคอคอดกระ ซึ่ง
ถ้าหากไม่มีอุปสรรคสำคัญแล้วก็สามารถที่จะขุดคลองได้แน่ แต่ในความเห็นส่วนตัวแล้ว
เขาเห็นว่าอังกฤษควรจะเป็นผู้ขุดคลองมากกว่าจะได้ฝรั่งเศสขุด เพราะถ้าอังกฤษเป็น
ผู้ขุดคลองเสียเอง สิงคโปร์ก็จะถูกกระทบกระเทือนน้อยกว่าที่ฝรั่งเศสเป็นผู้ขุด² ต่อ
มาในวันที่ 25 พฤษภาคม ค.ศ. 1882 (พ.ศ. 2425) ข้าหลวงตะนาวศรี (Commis-
sioner of the Tenasserim Division) ได้เสนอรายงานต่อข้าหลวง
ใหญ่พม่าของอังกฤษ (The Chief Commissioner of British Burma)
ว่า โครงการขุดคลองผ่านคอคอดกระที่เคยมีผู้เสนอในอดีตนั้น ล้วนแล้วแต่เพี้ยน
เพราะผู้เสนอไม่มีความรู้เรื่องสภาพท้องถิ่นที่แท้จริง แต่ถ้ามีการขุดคลองขึ้น คลองจะ
เป็นประโยชน์ต่อดินแดนในแถบนี้อย่างแน่นอนและถ้าขุดคลองขึ้นในขณะที่อังกฤษยังครอบ

¹F.O. 69/105, I.O. to F.O., August 26, 1882.,
I.O. to Granville, Confidential. September 13, 1882.

²F.O. 69/105, Lieutenant-Colonel C.C. Scott,
Officiating Chief Engineer, British Burma to Chief
Commissioner of British Burma, December 14, 1881.

ครองวิกตอเรียพอยท์ (Victoria Point) และเกาะวิกตอเรีย (Victoria Island) ปากทางเข้าของคลองจะต้องผ่านดินแดนดังกล่าวของอังกฤษอย่างแน่นอน¹

ต่อมาในวันที่ 12 มิถุนายน ค.ศ.1882 (พ.ศ.2425) นายเบอร์เยสส์ (Mr. Burgess) เลขาธิการของข้าหลวงใหญ่พม่า ได้เสนอรายงานต่อกระทรวงที่ดำเนินการเกี่ยวกับเรื่องอื่นเคียวว่า ถ้าขุดคลองจะต้องมีเรือจำนวนหนึ่งแล่นผ่านคลองนี้แน่นอน ค่าใช้จ่ายในการขุดคลองจะขึ้นอยู่กับความสูงของพื้นที่ ซึ่งยังไม่ทราบข้อมูลที่แน่ชัด ดังนั้นจึงควรส่งคณะวิศวกรเข้าไปทำการสำรวจบริเวณคลองคอกกระ ทั้งนี้โดยขออนุมัติผ่านกงสุลอังกฤษที่กรุงเทพฯ² ในที่สุดกระทรวงที่ดำเนินการเกี่ยวกับเรื่องอื่นเคียวได้อนุมัติให้ดำเนินการนี้ในเดือนพฤศจิกายนถึงธันวาคม ค.ศ.1882 (พ.ศ.2425) แต่อย่างไรก็ตามเมื่อเรื่องนี้ผ่านมาถึงนายพลเกรฟในขณะที่รัฐบาลไทยได้ปฏิเสธการขอสัมปทานขุดคลองของชาวฝรั่งเศสไปแล้ว นายพลเกรฟจึงเสนอให้ระงับโครงการดังกล่าวนี้เอาไว้ก่อน³ ด้วยทราบเจตนารมณ์ของรัฐบาลไทยที่ไม่เป็นนโยบายที่จะให้มีการขุดคลองผ่านคอกคอกกระนั้น ถึงพระราชกัารในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวข้างต้น

¹F.O. 69/105, Commissioner of the Tenasserim Division to the Chief Commissioner, British Burma, No. 907-552, May 25, 1882.

²F.O. 69/105, G.D. Burgess, Secretary to The Chief Commissioner, British Burma to The Secretary to The Government of India, Foreign Department No. 340 T., June 12, 1882.

³F.O. 69/105, Government of India, Foreign Department to The Marquis of Hastings, Secret, No. 76. Inclosures, August 4, 1882.

ภายหลังที่ถูกรัฐบาลไทยปฏิเสธเรื่องการขอสัมปทานขุดคลองแล้ว นายเคอลองค์
ได้รายงานเรื่องนี้ไปยังนายเฟรซิเน็ต (M. Freycinet) รัฐมนตรีว่าการกระทรวง
ต่างประเทศฝรั่งเศสมีข้อความตอนหนึ่งว่า บรรยากาศไม่เหมาะที่จะคิดสินบน พร้อมกันนี้
เขาได้เสนอความเห็นว่าจะหวังผลกำไรด้านการเงินจากโครงการนี้ไม่ได้ แต่คลองจะ
ให้ประโยชน์แก่ผู้ขุดและจะทำให้วิสาหกิจของฝรั่งเศสทะลักเข้าสู่ประเทศไทยอย่างมากมาย¹

เป็นที่น่าสังเกตว่าในการขอสัมปทานขุดคลองแต่ละครั้ง ชาวฝรั่งเศสพยายาม
ที่จะคิดสินบนเสนาบดีไทย จนกระทั่งนายปอลเกรฟลงความเห็นว่าเป็นโครงการที่สกปรกและอันตราย² แต่
อย่างไรก็ตาม การคิดสินบนก็ไม่ประสบผลสำเร็จ ทั้งนี้อาจเนื่องมาจากบรรดาขุนนาง
ไทยตระหนักในพระราชประสงค์ของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวดี ว่าไม่
ทรงปรารถนาจะให้มีการขุดคลองขึ้นและโดยเฉพาะพระราชประสงค์ดังกล่าวตรงกับ
นโยบายของอังกฤษในขณะนั้น จึงทำให้การคิดสินบนของนายเคอลองค์ไม่ประสบผล
สำเร็จ

ข้อน่าสังเกตอีกประการหนึ่งคือ ใน ค.ศ. 1882 (พ.ศ. 2425) มีชาวฝรั่งเศส
เข้ามาขอสัมปทานขุดคลองผ่านคอคอดกระถึงสองราย คือ รายแรกได้แก่นายแตรนีเซีย
ซึ่งมีกิจการหลายอย่างอยู่ในโคชินไชนาของฝรั่งเศส แม้รัฐบาลไทยจะปฏิเสธการขอ
สัมปทานขุดคลองของเขาก็ตาม แต่นายแตรนีเซียก็หาได้เลิกล้มโครงการไม่ รายที่
สอง ได้แก่นายเคอลองค์ ซึ่งเป็นตัวแทนของนายเคอ เลสเชปส์ "วีรบุรุษแห่งคลองสุเอซ"
ซึ่งเข้ามาขอสัมปทานในเกือบมิถุนายน แม้รัฐบาลไทยจะปฏิเสธการให้สัมปทานขุดคลอง
แก่เขาเช่นเดียวกับนายแตรนีเซีย แต่เขาก็โชคดีกว่านายแตรนีเซียเพราะได้รับการ

¹K.V.G. Kiernan op.cit., p. 144.

²F.O. 69/105, Palgrave to Hervey, Private,
August 9, 1882.

สนับสนุนจาก คร.อาร์มิงค์ กงสุลฝรั่งเศสประจำกรุงเทพฯ ทั้งนี้อาจเนื่องมาจากนาย
เคลดองค์ทำงานให้กับกระทรวงต่างประเทศฝรั่งเศสและเป็นผู้หนึ่งที่นิยมนโยบายขยาย
เมืองขึ้นมา การเข้ามาขอสัมปทานครั้งนี้ เขายังเข้ามาในฐานะเลขานุการของ
คร.อาร์มิงค์ด้วย ส่วนสาเหตุสำคัญอีกประการหนึ่ง ก็คือ คร.อาร์มิงค์ไม่พอใจวิธีการ
ของนายแตรนีเซียง ดังปรากฏว่าเขาได้มีรายงานไปยังกระทรวงการต่างประเทศฝรั่งเศส
เพื่อขอทราบความคิดเห็นว่า ทางรัฐบาลมีข้อคัดค้านใด ๆ เกี่ยวกับเงื่อนไขของนายแตร
นีเซียงที่เสนอไว้หรือไม่ แต่ได้รับคำตอบจากนายเฟรซิเน็ตในเดือนกรกฎาคมปีเดียวกัน
ว่าไม่มี¹ ดังนั้นเมื่อไม่สามารถคัดค้านนายแตรนีเซียงออกไปจากการขอสัมปทานชุดคลอง
ได้ คร.อาร์มิงค์จึงหันมาให้ความร่วมมือกับนายเคลดองค์แต่เพียงผู้เดียว เช่น อธิบาย
ให้นายเคลดองค์ฟังว่า เวทีที่แก้ปัญหาเรื่องนี้ให้จริง ๆ นั้นอยู่ที่ยุโรป กล่าวคือ ถ้ากรุง
ปารีสและกรุงลอนดอนสามารถตกลงกันได้บางอย่างไว้ก่อน รัฐบาลไทยก็จะตกลงด้วย
มิฉะนั้นแล้วรัฐบาลไทยก็จะให้คำตอบได้ช้าเหมือนเดิม นอกจากนี้ เขายังอธิบายต่อไปว่า
ประเทศไทยจะได้รับผลประโยชน์จากการชุดคลองแน่ แต่โดยสัญชาตญาณแล้วก็กลัวการที่
ชาวยุโรปเข้ามาใกล้ยิ่งขึ้น ดังเห็นได้จากข้อโต้แย้งอย่างเด็ก ๆ (Infantile)
ของอดีตผู้สำเร็จราชการแทนพระองค์ที่ว่าคลองจะทำให้อังกฤษบุกประเทศไทยง่ายขึ้น²
แม้ว่านายเคลดองค์จะถูกปฏิเสธการขอสัมปทาน แต่ คร.อาร์มิงค์ก็ตั้งใจ
ทราบว่าพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวโปรดฯ จะให้สัมปทานชุดคลองแก่เคอ
เลดเซปส์มากกว่าคนอื่น ๆ โดยเฉพาะนายแตรนีเซียงและนายเมสสันในเวลาเดียวกัน

¹Freycinet to Harmand, No.2., July 19 Siam, Vol.8.
from V.G. Kiernan, op.cit., p. 145.

²V.G. Kiernan, op.cit., p. 145.

เขาก็ได้รายงานไปยังนายเฟรซีเน็ตด้วยความมั่นใจว่า การขุดคลองจะทำให้รัฐบาลอังกฤษได้รับผลประโยชน์มากกว่าคนอื่น ๆ และเสนาบดีกลาโหมเป็นผู้ที่เห็นออกเห็นใจฝรั่งเศสมากที่สุด ทั้งนี้เพราะเคยดำรงตำแหน่งกงสุลไทยประจำกรุงปารีส¹

ภายหลังจากที่ถูกรัฐบาลไทยปฏิเสธการขอสัมปทานขุดคลอง นายเคอลองค์ได้รับพระบรมราชานุญาตให้ไปทำการสำรวจคลองกระไค้ โดยมี คร.อาร์มิงค์ ร่วมเดินทางไปด้วยในเคื่อนมิถุนายน ค.ศ. 1882 (พ.ศ. 2425) ผลการสำรวจปรากฏว่าเขายังคงยืนยันให้มีการขุดคลองแม้ว่าเส้นทางที่ว่านี้จะไม่ใช่เส้นทางที่เหมาะสมที่สุดก็ตาม² ความเคลื่อนไหวของนายเคอลองค์ถูกรายงานไปยังรัฐบาลอังกฤษที่กรุงลอนดอน โดยผ่านทางรัฐบาลอังกฤษที่อื่นเค็ยอย่างละเอียด³



¹Harmand to Freycinet, No. 11, July 24, Siam. Vol.8., and Harmand to Freycinet, No. 16, July 24, Siam. Vol.8.

²F.O. 69/105, Buller, Deputy Commissioner, Mergui to the Commissioner, Tenasserim Division, Moulmein, No. 132-120-1. August 14, 1882.

³F.O. 69/105, I.O. to F.O., No. 124, October 23, 1882. and I.O. to F.O. Confidential November 30, 1882.